

Семінарське заняття № 1

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

Модуль 1. **ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ.**

Розділ 1: «Загальні принципи і методи управління»

Тема: „ Типи класифікацій функцій управління ”””

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із класифікацією систем і механізмів екологічного управління.
2. Довести до студентів інформацію про наукові основи управління.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

1. Наукові основи управління
2. Принципи і функції управління
3. Інноваційна діяльність

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України.- 1996 р.- № 30.
2. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року// Відомості Верховної Ради України.- 1991 р.- № 41.- с. 546;
3. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, схвалені постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР// Відомості Верховної Ради України.- 1998 р.- № 38-39.
4. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р// Офіційний вісник України.- 2007 р.- № 79.
5. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року// Відомості Верховної Ради України.- 1997 р.- № 24.
6. Закон України „Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року// Відомості Верховної Ради України.- 1999 р.- № 20-21.
7. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. - К.- 2003 р
8. Екологічне право України. /Під ред. Баб'як О.С. -К., 2000
9. Максименко Н.В., Задніпровський В.В. Організація управління в екологічній діяльності. – Х., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005, - 192 с.
10. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління. - К., „Либідь”, 2004, – 430 с
11. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч.посіб./ Ф.В.Вольвач, М.І Дробноход, В.Г.Дюканов та ін.; За ред. М.І.Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104с.
12. Програма дій. „Порядок денний на XXI століття” («Agenda-21»).- К.: Центр «За наше спільне майбутнє», 2000. – 18с.
13. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення/ підгот. Білобран О., Котляренко В.- К., 2003 р
14. Лозанський В.Р Екологічне управління в розвинутих країнах світу в порівнянні з Україною. – Харків., 2000.

1. Наукові основи управління

Наукові основи управління - це система наукових знань, що складає теоретичну базу практики управління. Вся система наукових основ управління складається з трьох частин:

Методичні основи наукового управління - відповідні розділи суспільних наук і науки, що вивчають загальні організаційно-технічні закони, властиві різним видам управління (кібернетика, теорія систем), а також право, психологія, соціологія та ін. Зазначимо, що методичні основи наукового управління були б неосяжними, якби в їхній склад включалися самі згадані науки чи хоча б їхні розділи, але мова йде тільки про заключні висновки і рекомендації, що безпосередньо стосуються управління.

Конкретні управлінські науки про елементи, функції і аспекти управління — це теорія планування, облікові дисципліни, управління науково-технічним прогресом, управління дослідженнями і розробками, управління зовнішньоекономічними зв'язками, управління містом. Ряд конкретних наук про управління вивчають окремі його елементи: наукова організація управлінської праці, автоматизовані системи управління, діловодство та ін. Система конкретних наук про управління постійно розвивається і доповнюється.

Теорія управління. Чим більше з'являється конкретних управлінських наук, чим більша різноманітність матеріалу методологічних і теоретичних основ, тим гостріша необхідність підходу до управління як до єдиного цілого. Цим визначається потреба в науці, присвяченій проблемам управління як цілого. Такою наукою є теорія управління. Теорія управління покликана дати знання, що дозволяють науково керувати і сформувані навички вмілої управлінської діяльності.

2. Принципи і функції управління

Психологія управління твердить, що керівництво колективом будь-якого рангу повинно ґрунтуватись на певних принципах, згідно з якими можна визначити головні функції управління. Оскільки застосування філософської категорії «принцип» у теорії управління має суто прикладний характер, слід виділити декілька класифікаційних груп принципів. У той же час функції управління не можуть бути постійними на будь-якому етапі досягнення поставленої мети, а це свідчить про те, що існує також класифікація і функцій управління.

Категорія «принцип» означає: основне правило, ідея, якою керуються, основна вимога. Принцип визначений об'єктивними закономірностями управління, він відбиває найбільш загальні, найбільш стійкі риси в прояві цих закономірностей. Принцип визначає спосіб діяльності. Відповідно до характеру закономірностей, властивих управлінню, виділяються загальні принципи, дія яких поширюється на усі компоненти системи управління, і принципи, що належать тільки до окремих частин системи управління.

Загальний принцип — це найважливіший з усіх правил і норм управління. Дотримання

загальних принципів є необхідною, а не абсолютно достатньою умовою успішного управління, тому що необхідно враховувати безліч інших факторів. Найчастіше правильність ухвалення рішення залежить також від локальних і приватних умов у кожній конкретній ситуації. Але ігнорування загальних принципів обов'язково приведе до серйозних помилок і прорахунків керівника.

Найважливішим із загальних принципів можна вважати принцип економічного підходу, що вимагає безупинного росту ефективності виробництва, орієнтації на науково-технічний прогрес, на ріст продуктивності праці, її якісних показників та економії ресурсів.

Функції управління - це особливий вид управлінської діяльності, продукт процесу поділу праці і спеціалізації в сфері. Існує шість стадій виділення (відокремлення) функцій управління.

У процесі розвитку організації і, як наслідок, її управління змінюється перелік функцій, що виконують керівники. Необхідною умовою вивчення функцій управління є їхня класифікація.

У загальному вигляді виділяють **два найбільш важливі типи класифікацій** функцій управління: з позицій об'єкта і з позиції суб'єкта. З позиції об'єкта функції розподіляються між різними ступенями ієрархії органів управління: від Міністерства до мінімальної групи. Вони називаються *господарськими*.

Як суб'єкт виступає управління. Функції управління, виділені на основі суб'єкта управління, називають **організаційними**. Серед них особливе значення має група функцій, що відбиває стадії управління. їх називають *основними* (попереднє управління, оперативне управління і заключне управління).

Функції попереднього управління. Перша з основних функцій попереднього управління — *визначення мети*. **Мета** — це вихідний пункт процесу управління, це основа реалізації всіх інших функцій процесу управління.

Прогнозування - наступна функція, що відноситься до попереднього управління. У даний час прогнозуванню підлягають практично всі сторони життєдіяльності будь-якої організації: розробляється система прогнозів, що складається із соціальних, економічних, демографічних і науково-технічних прогнозів.

Планування також належить до попереднього управління, тому що план включає визначення мети, перелік засобів і методів досягнення мети, узгодження цілей, передбачуваних витрат і результатів. У стислому розумінні функція планування покликана визначити систему заходів, що дозволять забезпечити досягнення цілей.

Функції оперативного управління підрозділяються на **організацію** (включає організацію об'єкта і суб'єкта управління, впливу суб'єкта на об'єкт): **мотивацію** (стимулювання), **координацію дій та усунення конфліктів**. Мотивація здійснюється шляхом матеріального, морального і адміністративного впливу.

Функції заключного управління: контроль, облік і аналіз. Контроль забезпечує перевірку відповідності процесу функціонування (діяльності) об'єкта і суб'єкта управління цілям та іншим критеріям (законам, постановам, наказам, нормам, стандартам, правилам). У процесі контролю

перевіряються результати роботи, ступінь відхилення від планованих етапів, виявляються причини і винуватці невиконання робіт.

Функції обліку й аналізу мають місце в процесі всієї роботи, але особливу важливість здобувають на етапі закінчення роботи. Облік як функція управління реалізується в спостереженні, реєстрації і збереженні інформації шляхом бухгалтерського, статистичного й оперативного обліків.

Чим складніше і масштабніше управління, тим глибше відбувається в ньому поділ праці, тим більше з'являється нових функцій управління. У той самий час поява нових функцій управління обумовлює посилення ролі інтегруючої функції керівництва.

3. Інноваційна діяльність

На сучасному етапі розвитку теорії управління набуває дедалі більшого значення інноваційна управлінська діяльність або інноваційний менеджмент, суть якого полягає у створенні і впровадженні науково-технічних новацій з урахуванням екологічних інтересів суспільства.

Інноваційна діяльність (діяльність із питань нововведень підприємства) дійсно задає динаміку і темпи розвитку підприємству, сприяє його активній позиції на ринку попиту і пропозицій, ставить завдання проблемного характеру.

Тенденції розвитку світової економіки свідчать, що все сходиться в кінцевому підсумку до необхідності інтенсивного вдосконалення управління створенням і впровадженням науково-технічних інновацій з урахуванням екологічних пріоритетів, розвитку інноваційного менеджменту. Орієнтир на наукоємні виробництва демонструють усі розвинені країни. Тому функціям інноваційного менеджменту надається пріоритетне значення в конкретних технологічних, виробничих і організаційних системах підприємств, фірм, корпорацій.

Є чимало визначень поняття інноваційної діяльності. Згідно з чинним законодавством України, **інноваційна діяльність** — це одна з форм інвестиційної діяльності, що пов'язана з розробкою і впровадженням науково-технічних, організаційних, технологічних і управлінських нововведень.

Більш широко розкриває суть поняття інноваційної діяльності визначення її як нововведення, що охоплюють науково-технічні, технологічні, економічні та організаційні зміни з позитивними екологічними й соціальними наслідками, які здійснюються у виробничій сфері. Основні характеристики інноваційної діяльності: якісна новітність виробів, способів виробництва й технологій порівняно з попередніми; темп реалізації; динаміка оновлення; екологічна чистота і безпека, економічна ефективність.

Залежно від предметного змісту впроваджуваних інновацій розрізняють такі їх види:

- продукційні — орієнтовані на виробництво й використання нових (поліпшених) видів продукції, виробів;
- технологічні — надають нові (модернізовані) екологічно безпечні засоби (технології) виробництва наявних видів продукції, виробів; поліпшують екологічні характеристики виробництва;
- управлінські — ґрунтуються на нових підходах і методах управлінської діяльності, перш за

все системних, екологічних.

За рівнем впливу на навколишні природне й соціальне середовища інновації поділяються на *радикальні* (наприклад, перехід на маловідходні, ресурсозберігаючі виробництва) і *модернізуючі виробництво* (наприклад, «зелена» модернізація).

Основними найважливішими характеристиками інновацій є новітність (науково-технічний аспект), екологічність (природоохоронний аспект) і комерційний успіх (економічний або ринковий аспект). Новітність може бути управлінською, технологічною, економічною, екологічною.

Усі ці характеристики взаємопов'язані. Завдання інноваційного менеджменту — зробити таку взаємопов'язаність і взаємозалежність системною, щоб науково-технічний аспект став економічно вигідним, коли нововведення перетворюється на новий або поліпшений екологічно чистий продукт, на який є попит, а виробництво його не завдає шкоди навколишньому природному середовищу; цим і підвищується «якість життя» людини.

Процес впровадження управлінських інновацій складається з таких етапів:

- оцінка підготовленості до впровадження;
- розробка і здійснення програми впровадження;
- контроль за реалізацією програми і модифікацією системи управління.

Прикладом управлінської екологічної інновації на підприємстві є екологічний менеджмент. Оцінити підготовленість до його впровадження можна за допомогою екологічного аудиту. На основі висновків і рекомендацій цього аудиту розробляється програма впровадження екоменеджменту або екологічна програма підприємства з елементами впровадження екоменеджменту.

Головним завданням на стадії оцінки підготовленості до впровадження є виявлення сил, які здійснюють опір впровадженню інновацій, нейтралізація їх, а також стимулювання сил, що підтримують впровадження інновації. На прикладі екоменеджменту це можуть найкраще зробити незалежні професіонали — екоаудитори.

Для впровадження інших управлінських інновацій також слід запросити незалежні консалтингові фірми, що володіють спеціальними системними методологіями, навичками впровадження управлінських інновацій. Такі фірми не лише здійснюють впровадження, але й проводять навчання персоналу.

Завдання на самопідготовку:

1. Підготувати самостійно теми «Техніка і технологія управління», «Управлінська інформація», «Процедури процесу управління».

Питання для самоконтролю

1. Функції управління.
2. Розкрийте поняття «інноваційна діяльність».
3. Мета і механізм впровадження інноваційної діяльності.

Семінарське заняття № 2

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

Модуль 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ.

Розділ 3: «Інформаційні системи екологічного управління»

Тема: „ Кадастрова інформаційна система ””

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із загальними принципами кадастрових інформаційних систем екологічного управління.
2. Довести до студентів інформацію про кадастри природних ресурсів України.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

Вступ

- 2.1 Кадастрова інформаційна система.
- 2.2 Державний земельний кадастр.
- 2.3 Державний водний кадастр.
- 2.4 Державний лісовий кадастр.
- 2.5 Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 "Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля".
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 1993 р. № 661 "Про затвердження Положення про моніторинг земель".
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 815 "Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод".
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 березня 1999 р. № 343 "Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря".
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 1993 р. №. 15 "Про Порядок ведення державного земельного кадастру".
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1996 р. № 413 "Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру".
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 1995 р. № 767 "Про затвердження Порядку ведення державного обліку лісів і державного лісового кадастру".
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2002 р. № 747 "Про затвердження Положення про Державну службу геодезії, картографії та кадастру".
9. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1781 "Про затвердження Положення про регіональні кадастри природних ресурсів".
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 650 "Про Кліматичну програму України".

Вступ

Ведення комплексних державних кадастрів природних ресурсів орієнтоване на вивчення та облік потенціалів, запасів та обігу (самовідновлення) природних ресурсів, оцінку ресурсного

потенціалу, а також умов відновлення ресурсів басейнів, регіонів і країни в цілому. Саме на основі кадастрів проводиться аналіз і прогнозування ресурсної бази економіки, що дає підстави говорити про якість навколишнього середовища, розробляти державні програми комплексного освоєння та запобігання виснаженню природних ресурсів.

До сфери вивчення, обліку і ведення державних кадастрів входять, крім традиційних природних об'єктів, такі природні ресурси, як асиміляційний потенціал, продукційний потенціал, кліматичні ресурси, господарська ємкість екосистем.

Механізми управління складаються з груп екологічних і функціональних механізмів екологічного управління, які є водночас механізмами гармонізації співіснування суспільства і природи. До екологічних належать механізми біотичного регулювання навколишнього природного середовища, еколого-господарського балансу територій, обліково-кадастровий та екологічного моніторингу. До функціональних належать економічний, адміністративний, інформаційно-контрольний та громадський механізми.

Екологічні механізми спираються переважно на екологічні закономірності співіснування суспільства і природи, а функціональні — на регулятивне екологічне національне й міжнародне законодавство, стандарти і норми.

2.1 Кадастрова інформаційна система

Державні природні кадастри як обліковий механізм гармонізації життєдіяльності та екологічного управління ведуться в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України. Основними державними кадастрами є земельний, водний, лісовий та надровий (кадастр родовищ і проявів корисних копалин). Крім цих, використовуються і створюються державні кадастри тваринного світу, рослинного світу, природних територій курортів, природних лікувальних ресурсів, парникових газів, клімату, територій та об'єктів природно-заповідного фонду тощо. Розглянемо базові державні кадастри з позиції надання інформації, необхідної для прийняття рішень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 - Система базових державних кадастрів

Компоненти навколишнього природного	Вид кадастру природних ресурсів	Народногосподарське призначення та інформація для прийняття рішень
---	---------------------------------------	---

середовища		
Літосфера	Земельний	Забезпечення органів влади, зацікавлених підприємств, установ, організацій і громадян вірогідними й необхідними відомостями про природний, господарський стан і правовий режим земель для організації раціонального використання та охорони земель, регулювання земельних відносин, землеустрою, обґрунтування розмірів плати за землю
	Родовищ і проявів корисних копалин (надровий)	Систематизація даних про кількість, якість запасів родовищ і проявів корисних копалин, у тому числі техногенних; визначення їх промислової цінності; забезпечення інформаційних засад для розробки програм розвитку мінерально-сировинної бази України та здійснення ефективної екологічної політики в галузі охорони та використання надр
	Відходів	Систематизація даних про номенклатуру, обсяги утворення, кількісні та якісні характеристики відходів, об'єкти утворення, обробки й утилізації відходів; забезпечення мінімального утворення відходів; розширення їх використання в господарській діяльності; запобігання шкідливому впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини
Гідросфера	Водний	Систематизація даних державного обліку вод та визначення наявних даних для використання водних ресурсів: про забір та використання вод, скидання зворотних вод та забруднювальних речовин, наявність систем зворотного водопостачання та їх потужність, а також діючих систем очищення стічних вод та їх ефективність
Літосфера Гідросфера	+ Природних територій курортів	Систематизація даних про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, кліматичні особливості, види та запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики природних територій курортів, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу

		цінність; забезпечення більш раціонального поточного й перспективного використання природних територій курортів у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, рекреації населення; ефективне проведення природоохоронних заходів
Компоненти навколишнього природного середовища	Вид кадастру природних ресурсів	Народногосподарське призначення та інформація для прийняття рішень
	Природних лікувальних ресурсів.	Забезпечення органів влади відомостями про кількість, якість та інші важливі характеристики всіх видів природних лікувальних ресурсів (мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань кліматичними умовами); забезпечення раціонального видобування та охорони природних лікувальних ресурсів; їх використання в санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, рекреації населення
Біосфера	Лісовий	Забезпечення ефективної організації охорони і захисту лісів, раціонального використання лісового фонду, відновлення лісів; здійснення систематичного контролю за якісними й кількісними змінами в лісовому фонді та забезпечення рад народних депутатів, зацікавлених органів державної виконавчої влади, лісокористувачів відомостями про лісовий фонд
	Територій та об'єктів природно-заповідного фонду	Забезпечення оцінки складу та перспектив розвитку природно-заповідного фонду, стану об'єктів, що входять до нього, та територій, організації їх охорони та ефективного використання; планування наукових досліджень, а також забезпечення державних органів, зацікавлених підприємств, установ та організацій відповідною інформацією, необхідною для розв'язання питань соціально-економічного розвитку, розміщення

		продуктивних сил та в інших цілях, передбачених законодавством України
	Тваринного світу	Систематизація даних про географічне поширення видів (груп видів) тварин, їх чисельність та стан, характеристики середовища їх перебування і сучасного господарського використання, а також інших даних, необхідних для забезпечення охорони і раціонального використання тваринного світу
	Рослинного світу	Систематизація даних про кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів; поділ природних рослинних угруповань на категорії; економічна оцінка технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів; забезпечення їх невиснажливого використання, відновлення й ефективної охорони; забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також власників і користувачів (у тому числі орендарів) земельних ділянок, на яких містяться об'єкти рослинного світу, відомостями про стан рослинного світу
Атмосфера	Кліматичний	Проведення аналізу тенденцій (трендів) змін клімату України за основними метеорологічними характеристиками; вивчення довгострокових змін клімату в окремих фізико-географічних регіонах України; оцінка їх просторово-часових масштабів із виділенням впливу на ці зміни антропогенної складової
	Парникових газів	Інвентаризація джерел парникових газів; забезпечення виконання Україною зобов'язань Рамкової конвенції ООН про зміну клімату

2.2 Державний земельний кадастр

Державний земельний кадастр — це єдина державна система земельно-кадастрових робіт, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування й правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристики, розподіл серед власників землі та землекористувачів. Оскільки управління природокористуванням здійснюється за адміністративно-територіальним принципом, уся інформація земельного кадастру прив'язана до адміністративно-територіального устрою держави. Особливістю державного земельного кадастру є те, що він слугує основою для ведення кадастрів інших природних ресурсів.

Складовими частинами державного земельного кадастру є:

- кадастрове зонування;
- кадастрові зйомки;
- бонітування ґрунтів;
- економічна оцінка земель;
- грошова оцінка земельних ділянок;
- державна реєстрація земельних ділянок;
- облік кількості та якості земель.

Екологічних аспектів здебільшого стосується бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель, облік кількості та якості земель.

Бонітування ґрунтів — це порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, які мають сталий характер і суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно-кліматичних умовах. Бонітування ґрунтів проводиться за 100 - бальною шкалою. Вищий бал отримують ґрунти, які мають найбільшу природну продуктивність.

Економічна оцінка земель — це оцінка земель як природного ресурсу та засобу виробництва в сільському й лісовому господарствах і як просторового базису в суспільному виробництві. Вона проводиться за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність використання їх та дохідність з одиниці площі.

Економічна оцінка земель різного призначення здійснюється для порівняльного аналізу ефективності використання таких земель. Визначається така оцінка в умовних кадастрових гектарах або в грошовому виразі.

Облік кількості земель відображає відомості, які характеризують кожну земельну ділянку за площею та складом угідь.

Облік якості земель здійснюється для отримання даних, які характеризують земельні угіддя за природними і набутими властивостями, що впливають на їхню родючість, а також за ступенем забруднення ґрунтів.

Облік якості земель містить:

- класифікацію всіх земель сільськогосподарського призначення за придатністю з виділенням особливо цінних земель;
- характеристику земель за товщиною гумусового горизонту, вмістом гумусу і рухомих поживних речовин, механічним складом фунтів, крутістю схилів, еродованістю, кам'янистістю, засоленістю, солонцюватістю, кислотністю, перезволоженістю, заболоченістю, забрудненням як продуктами хімізації сільського господарства, так і техногенним, у тому числі радіонуклідним;
- характеристику культурно-технічного стану природних кормових угідь;
- лісотипологічну характеристику лісових угідь;
- класифікацію земель населених пунктів (проводиться за функціональним призначенням згідно з містобудівною документацією населених пунктів);
- характеристику земель населених пунктів за інженерно-геологічними умовами, рівнем забезпеченості соціальною, інженерно-транспортною й природоохоронною інфраструктурою, об'єктами оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Державний земельний кадастр ведеться Державним комітетом України по земельних ресурсах; Комітетом по земельних ресурсах і земельній реформі Республіки Крим; управліннями земельних ресурсів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій; відділами земельних ресурсів районних державних адміністрацій; виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад народних депутатів.

Інформаційна база державного земельного кадастру структурується за територіями сільських, селищних, міських, районних рад народних депутатів, областей, Республіки Крим і України в цілому

з урахуванням природно-сільськогосподарського і лісогосподарського районувань та функціонального зонування територій населених пунктів. Під час формування державного земельного кадастру найбільш важливим і суттєвим є місцевий або районний рівень управління, оскільки саме тут відбувається накопичення основного обсягу інформації. Регіональні і національний земельні кадастри утворюються шляхом агрегації даних інформаційних систем нижніх рівнів в ієрархії екологічного управління. Матеріали державного земельного кадастру, проекти з питань використання та охорони земель, а також технікоекономічні матеріали обґрунтувань використання та охорони земель підлягають державній експертизі, яка здійснюється органом із земельних ресурсів згідно з чинним законодавством.

2.3 Державний водний кадастр

Державний водний кадастр — це систематизований звід відомостей про:

- поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море (далі — водні об'єкти);
- обсяги, режим, якість і використання вод (водних об'єктів);
- водокористувачів (крім вторинних);
- водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод: споруди для акумуляції та регулювання поверхневих і підземних вод, споруди для забору та транспортування води, споруди для скиду зворотних вод, споруди, на яких здійснюється очищення зворотних вод (з оцінкою їх ефективності).

Державний водний кадастр створюється для систематизації даних державного обліку вод та визначення наявних для використання водних ресурсів. Державний облік вод та водокористування здійснюється для встановлення відомостей про кількість і якість вод, про водокористування, на основі яких розробляються заходи щодо раціонального використання та охорони вод і відновлення водних ресурсів, а також для систематизації даних про забір та використання вод, про скидання зворотних вод і забруднювальних речовин, про наявність систем зворотного водопостачання та їх потужність, діючих систем очищення стічних вод та їх ефективність.

Державний водний кадастр ведеться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань геології та використання надр і спеціально уповноваженим центральним

органом виконавчої влади з питань гідрометеорології в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Цей кадастр містить три розділи: поверхневі води, підземні води та водокористування. Дані в розділах систематизуються за водними об'єктами та їхніми ділянками, басейнами річок та морів, басейнами підземних вод, водогосподарськими ділянками, економічними районами, адміністративно-територіальними одиницями і в цілому по Україні. Розділи "Поверхневі води" і "Підземні води" ведуться Міністерством екології та природних ресурсів України, а розділ "Водокористування" — Державним комітетом України по водному господарству. Інформація перших двох розділів формується в результаті проведення постійних гідрометричних, гідрохімічних спостережень за кількісними та якісними характеристиками поверхневих вод.

Для координації діяльності Держводгоспу та Мінекоресурсів утворена і діє Міжвідомча комісія з питань ведення державного водного кадастру, яка розробляє загальні принципи ведення державного водного кадастру на єдиній методичній основі, узгоджує основні положення та методичні вказівки щодо ведення кадастру, розробляє загальні принципи побудови галузевих автоматизованих інформаційних систем державного водного кадастру та забезпечує їх функціонування, встановлює порядок міжвідомчого обміну кадастровою інформацією та її видачі користувачам.

Дані державного водного кадастру є основою для прийняття управлінських рішень щодо використання та охорони водних об'єктів. Крім оцінки кількісних та якісних характеристик вод, їх впливу на життєдіяльність природних екосистем, прогнозування змін гідрологічних і гідрогеологічних умов, водності річок та якості води, державний водний кадастр має важливе значення в управлінні розвитком народногосподарського комплексу України. Його дані використовуються під час вирішення таких загальнодержавних проблем:

- розміщення виробничих сил на території країни;
- складання схем комплексного використання та охорони вод і водогосподарських балансів;
- поточного і перспективного планування використання вод та здійснення водоохоронних заходів;
- проектування водогосподарських, транспортних, промислових та інших підприємств і споруд, пов'язаних із використанням вод;
- розробка заходів щодо підвищення ефективності роботи водогосподарських систем;
- нормування водоспоживання і водовідведення, а також показників якості вод;

- розробка заходів щодо запобігання шкідливій дії вод та ліквідації її наслідків;
- регулювання взаємовідносин між водокористувачами, а також між водокористувачами та іншими підприємствами, організаціями й установами.

2.4 Державний лісовий кадастр

Державний лісовий кадастр — це система відомостей про правовий режим лісового фонду, розподіл його між користувачами, якісний і кількісний стан лісового фонду, поділ лісів за групами та віднесення їх до категорій захисності, економічну оцінку та інші дані, необхідні для раціонального ведення лісового господарства та оцінки результатів господарської діяльності в лісовому фонді.

Державний лісовий кадастр ведеться для ефективної організації охорони й захисту лісів, раціонального використання лісового фонду, відновлення лісів, здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами в лісовому фонді та забезпечення суб'єктів управління, органів місцевого самоврядування, зацікавлених органів державної виконавчої влади, лісокористувачів відомостями про лісовий фонд.

Інформація державного лісового кадастру формується на основі даних: державного земельного кадастру, матеріалів лісовпорядкування, інвентаризації, обстежень і первинного обліку лісів за єдиною для України системою Порядок ведення державного обліку лісів і державного лісового кадастру: встановлюється Кабінетом Міністрів України. Під час складання державного лісового кадастру використовуються такі документи:

- рішення про надання в користування земель лісового фонду або їх вилучення, зміну категорій захисності та груп лісів;
- акти огляду місць рубок;
- акти технічного приймання лісових культур;
- акти переведення неокритих лісовою рослинністю земель у вкриті;
- акти натурного обстеження в разі зміни категорій земель у результаті господарської діяльності, стихійних явищ та інших чинників.

Документація державного лісового кадастру ведеться за трьома формами:

- 1) форма № 1 "Розподіл земель лісового фонду за їх категоріями в розрізі груп і категорій захисності";
- 2) форма № 2 "Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель за переважаючими породами та групами віку";
- 3) форма № 3 "Загальні дані про землі лісового фонду".

Склад документації державного лісового кадастру і первинного обліку лісів та порядок їх ведення визначаються Інструкцією, що затверджується Державним комітетом лісового господарства України за погодженням із відповідними міністерствами та відомствами.

2.5 Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин (надровий) — це система відомостей про кожне родовище, включене до Державного фонду родовищ корисних копалин, щодо кількості і якості запасів корисних копалин та наявних у них компонентів, гірничо - технічних, гідрогеологічних та інших умов розробки родовища і його геолого - економічної оцінки, а також відомостей про кожний прояв корисних копалин.

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин ведеться для систематизації даних про кількість, якість запасів родовищ і прояви корисних копалин, у тому числі техногенних, визначення їх промислової цінності, забезпечення інформаційної бази для розробки програм розвитку мінерально-сировинної бази України і здійснення ефективної екологічної політики в галузі охорони та використання надр.

Згідно із законом України "Про державну геологічну службу України" на державну геологічну службу покладається завдання створення єдиної інформаційної системи користування надрами. Складовою частиною такої інформаційної системи, крім державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин, є державний баланс запасів корисних копалин. Цей баланс містить відомості про кількість, якість та ступінь вивчення запасів корисних копалин щодо родовищ, які мають промислове значення, їх розміщення, рівень промислового освоєння, а також відомості про видобуток, втрати і забезпеченість суспільного виробництва розвіданими запасами корисних копалин.

Державний кадастр родовищ і проявів корисних копалин та Державний баланс запасів корисних копалин ведуться Міністерством екології та природних ресурсів України.

Формування в Україні сучасних природних кадастрів відбувається відповідно до таких основних принципів:

- розвиток структури природних кадастрів на основі нового екологічного законодавства;
- перетворення системи природних кадастрів на інформаційну основу функціонування систем екологічного управління та регулювання суспільних відносин у ринкових умовах;
- автоматизація ведення природних кадастрів на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
- створення і використання комплексної системи державних природних кадастрів у напрямі гармонізації співіснування суспільства і природи, збалансованого розвитку.

Нині кожен кадастр являє собою окрему інформаційну базу, яка ні структурно, ні функціонально не пов'язана з іншими кадастрами природних ресурсів. Комплексний характер екологічного управління зумовлює необхідність досягнення повного взаємозв'язку між окремими компонентами інформаційного забезпечення, що стосуються характеристик природних ресурсів. У зв'язку з ним виникає завдання створити єдину систему природних кадастрів, яка передбачає узгодження критеріїв і показників обліку природних ресурсів, застосування єдиних підходів до їх економічної оцінки, узгодження завдань щодо використання природних ресурсів на національному, регіональному і місцевому рівнях управління. Формування єдиної системи природних кадастрів, або національного кадастру природних ресурсів, вибір її структури, кількісних і якісних параметрів необхідне для створення інформаційної бази, яка б забезпечила виконання завдань гармонізації взаємовідносин суспільства і природи.

Дані комплексних територіальних кадастрів природних ресурсів, які розробляються для окремих районів та областей України, можуть скласти інформаційну базу для національного кадастру. Першим кроком у напрямку створення комплексних природних кадастрів в Україні стала розробка Положення про регіональні кадастри природних ресурсів.

Перелік даних, форми документації, що входять до регіональних кадастрів, затверджуються Міністерством екології та природних ресурсів України. Основним підходом до формування цих кадастрів є систематизоване зведення відомостей про кількісні, якісні та інші характеристики всіх природних ресурсів, виявлених на території Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також відомостей про обсяг, характер і режим їх використання. Регіональні кадастри складаються з розділів, кожен із яких ведеться за окремим видом природного ресурсу: земельні ресурси, водні ресурси, природні рослинні ресурси, ресурси тваринного світу, природні лікувальні

ресурси, мінерально-сировинні ресурси, корисні копалини родовищ, проявів, а також корисні копалини техногенних родовищ.

Один із пріоритетних напрямів екологічної політики — мінімізація накопичення промислових відходів в Україні. У проблемі відходів сполучаються екологічні і ресурсні аспекти, а її вирішення потребує створення єдиної науково-методичної, законодавчої та організаційно-правової основи, яка має спиратися на відповідний інформаційно-аналітичний апарат підтримки ресурсних та екологічних завдань. В Основних напрямках державної екологічної політики визначається необхідність проведення паспортизації (інвентаризації) відходів та створення кадастрів відходів як інформаційної основи для спільного вирішення ресурсних і екологічних проблем у сфері поводження з відходами. Зрозуміло, що завдання інформаційного забезпечення екологічного управління, які покладаються на комплексні територіальні кадастри природних ресурсів, зумовлюють необхідність внесення до цих кадастрів розділу "Відходи".

Питання для самоконтролю

1. Мета створення комплексних державних кадастрів природних ресурсів.
2. Загальні принципи створення і функціонування кадастрової інформаційної системи.
3. Народногосподарське призначення та інформація для прийняття рішень державних кадастрів природних ресурсів.
4. Характеристика та особливості державного земельного кадастру.
5. Загальна характеристика державного водного кадастру.
6. Призначення державного лісового кадастру.
7. Основна мета ведення державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин.

Завдання на самопідготовку:

1. Закріпити отримані на лекції знання.
2. Підготувати самостійно теми та представити реферати «Земельний кадастр», «Водний кадастр» і «Лісовий Кадастр».

Семінарське заняття № 3

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

Модуль 2. **СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.**

Розділ 5: «Організація служб охорони навколишнього середовища в Україні »

Тема: „ Компетенції та повноваження державних органів у галузі природоохоронної діяльності ”

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із компетенціями і повноваженнями органів спеціального державного управління у сфері природоохоронної діяльності.
2. Довести до студентів інформацію про систему органів управління в галузі екології.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

1. Система органів управління в галузі екології
2. Компетенції і повноваження органів спеціального державного управління у сфері природоохоронної діяльності
3. Компетенції і повноваження органів місцевого самоврядування

Література:

1. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року// Відомості Верховної Ради України.- 1991 р.- № 41.- с. 546;
2. Екологічне право України. /Під ред. Баб'як О.С. -К., 2000
3. Максименко Н.В., Задніпровський В.В. Організація управління в екологічній діяльності. – Х., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005, - 192 с.
4. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління. - К., „Либідь”, 2004, – 430 с
5. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення/ підгот. Білобран О., Котляренко В.- К., 2003 р
6. Біяєнчук Л.Д; Кравченко В. В., Підмогшньий М, В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право).- Київ: Атіка, 2000.- 304 с

1. Система органів управління в галузі екології

Система органів управління в галузі екології - це внутрішньо-організована сукупність структурних елементів, яка взаємопов'язана й обумовлена однією метою, виконує для її досягнення відповідні функції.

Органи управління в галузі екології - юридичне відособлені державні, самоврядні і громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно-розпорядчі, координаційні, консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції в галузі забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища.

Органи загального державного управління - уповноважені законодавчими актами органи державної виконавчої влади, на які покладені, поряд із загальними, повноваження в сфері соціально-культурного розвитку щодо забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища.

Президент - це найвища посадова особа в державі. Президент України є главою держави і виступає від її імені.

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України,

додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

Президент України:

- забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави;
- приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України;

- здійснює інші повноваження, визначені Конституцією України.

Уряду належить найперша роль у державному управлінні суспільними справами, у виконанні настанов законодавчої влади і забезпеченні дотримання встановлених законів. Кабінет Міністрів - це найвищий орган виконавчої влади в державі.

Повноваження уряду включають у себе:

- забезпечення державного суверенітету й економічної самостійності України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України;

- здійснення функцій загального керівництва й управління справами в державі;

- прийняття рішень з усіх найважливіших внутрішніх і зовнішньополітичних питань;

- забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; політики у сферах соціального захисту, освіти, науки, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

- розробляє і здійснює загальнодержавні програми; економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України;

- виконує інші функції, визначені Конституцією та законами України, актами Президента України; здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики;

- забезпечує розробку державних, міждержавних екологічних програм;

- координує діяльність міністерств, інших установ та організацій України в питаннях охорони навколишнього природного середовища;

- встановлює порядок утворення і використання позабюджетного фонду охорони навколишнього природного середовища;

- встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;

- встановлює порядок визначення плати та її граничних розмірів за користування природними ресурсами, забруднення навколишнього природного середовища; озміщення відходів, інші види шкідливого впливу на нього;

- приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- організовує екологічне виховання та освіту громадян;

- приймає рішення про зупинення (тимчасове) або припинення діяльності підприємств, установ

і організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, в разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

- керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Згідно зі ст. 119 Конституції України *органи місцевої державної виконавчої влади* - місцеві державні адміністрації на відповідній території забезпечують:

- виконання Конституції та законів: України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади;

- законність і правопорядок; додержання прав і свобод громадян;

- виконання державних і регіональних програм соціально-економічного та культурного розвитку програм охорони довкілля;

- взаємодію з органами місцевого самоврядування;

- реалізацію інших наданих державою, а також делегованих Радами повноважень.

Основні положення Конституції знайшли свій подальший розвиток у Законі України «Про місцеві державні адміністрації».

До питань, що вирішуються місцевими державними адміністраціями, відносяться:

- забезпечення законності тощо;

- соціально-економічний розвиток відповідних територій;

- використання природних ресурсів, охорони довкілля тощо.

Здійснення державного контролю на відповідних територіях покладено на місцеві державні адміністрації, в тому числі за виконанням та охороною земель, лісів, надр, води, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та інших природних ресурсів.

Згідно з основними галузевими повноваженнями *місцеві державні адміністрації:*

- забезпечують ефективне використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

- погоджують питання розміщення на своїй території нових підприємств та інших об'єктів незалежно від форм власності;

- здійснюють фінансування заходів, пов'язаних з охороною довкілля;

- розробляють та виконують програми щодо раціонального використання земель, лісів, підвищення родючості ґрунтів, які перебувають у державній власності;

- здійснюють заходи щодо приватизації земель та їх вилучення для державних потреб;

- розробляють та забезпечують виконання місцевих екологічних програм і вносять пропозиції щодо регіональних та державних екологічних програм;

- вживають заходів щодо відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про охорону довкілля, підприємствами, установами, організаціями і громадянами;

- вносять пропозиції відповідним органам місцевого самоврядування щодо організації території та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення;

- інформують населення про екологічно небезпечні аварії та ситуації, стан довкілля, а також про заходи, що вживаються щодо його поліпшення;

- організовують роботу щодо ліквідації екологічних наслідків аварій, залучають до цих робіт підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та громадянства;
- вносять пропозиції в установленому законом порядку про призупинення діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності у разі порушення ними законодавства про охорону довкілля та санітарних правил;
- розробляють і забезпечують правила користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зони санітарної охорони джерел водопостачання, обмежують або забороняють використання підприємствами питної води у промислових цілях.

2 Компетенції і повноваження органів спеціального державного управління у сфері природоохоронної діяльності

Органи спеціального державного управління - спеціально уповноважені органи центральної виконавчої влади, що реалізують функції управління в галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. Вони поділяються на:

Органи надвідомчого управління і контролю в галузі екології:

1. ***Міністерство екології та природних ресурсів України*** - на міністерство покладено здійснення комплексного управління природокористування у республіці, затвердження лімітів та видачі дозволів на спеціальне використання певних природних ресурсів, державний контроль за використанням та охороною природних об'єктів, координацію діяльності міністерств і відомств, що використовують природні ресурси, організацію екологічного моніторингу, адміністративне провадження з розгляду справ про екологічні правопорушення та інші важливі функції.

У галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів, підвищення їх продуктивності та раціонального використання до відома ***Міністерство екології та природних ресурсів*** належить:

- здійснення комплексного управління в галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів, підвищення їх продуктивності та раціонального використання;
- затвердження нормативів використання лісових ресурсів;
- погодження проектів лімітів використання лісових ресурсів;
- погодження порядку і правил щодо охорони, захисту, використання та відтворення лісових ресурсів, що розробляються Мінлісгоспом;
- погодження проектів актів законодавства щодо порядку і нормативів плати за спеціальне використання лісових ресурсів і користування земельними ділянками лісового фонду;
- участь у розробці комплексних державних та регіональних програм у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів, підвищення їх продуктивності та раціонального використання;
- здійснення державної екологічної експертизи проектів розміщення об'єктів розвитку лісового

господарства;

- здійснення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів тощо.

У галузі охорони, використання і відтворення *тваринного світу* **Міністерство екології та природних ресурсів** має право:

- координувати роботу інших спеціально уповноважених органів державної виконавчої влади в галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу та здійснювати контроль за діяльністю підприємств, установ, організацій і громадян у галузі охорони, використання та відтворення тваринного світу;

- контролювати додержання встановленого порядку обліку тварин та обліку їх використання;

- вимагати від фізичних та юридичних осіб усунення порушень законодавства у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу;

- припиняти у встановленому порядку використання об'єктів тваринного світу, яке ведеться з порушенням законодавства;

- у встановленому порядку зупиняти тимчасово роботи, під час проведення яких порушуються правила, норми та інші вимоги щодо охорони і використання тваринного світу, середовища перебування, умов розмноження і шляхів міграції тварин, до усунення порушень;

- припиняти незаконні дії або анулювати дозволи та встановлювати обмеження на добування, всі види використання, утримання, реалізацію, вивезення з України і ввезення на її територію диких тварин;

- здійснювати контроль за торгівлею мисливськими трофеями і виготовленням виробів із них;

- подавати позови про відшкодування збитків і втрат, заподіяних підприємствами, установами, організаціями та громадянами внаслідок порушення законодавства про охорону, використання і відтворення тваринного світу.

2. Держкомгідромет України забезпечує спостереження за станом забрудненості природного середовища, проводить спостереження за транскордонним забрудненням повітря, здійснює радіаційний моніторинг у районах розташування АЕС України, складає карти радіаційного забруднення територій, попереджає про небезпечні та стихійні гідрометеорологічні явища, забруднення атмосферного повітря.

Органи спеціального поресурсного управління:

1. **Державний комітет України по земельних ресурсах** - головні завдання полягають у координації проведення земельної реформи, створення умов для рівноправного розвитку всіх форм власності на землю, проведення моніторингу земель.

2. **Державний комітет України з водного господарства** здійснює у галузі управління і контролю використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів:

- державне управління в галузі водного господарства, здійснення єдиної технічної політики, впровадження у водне господарство досягнень науки і техніки, нових технологій і передового

досвіду;

- розробка і встановлення режимів роботи водосховищ комплексного призначення, водогосподарських систем і каналів, затвердження правил їх експлуатації;
- розробка та участь у реалізації державних, міждержавних і регіональних програм використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів;
- забезпечення потреб населення і галузей економіки У водних ресурсах та здійснення їх міжбасейнового перерозподілу;
- здійснення радіологічного і гідрологічного моніторингу водних об'єктів комплексного призначення, водогосподарських систем міжгалузевого та сільськогосподарського водопостачання;
- проектування, будівництво і експлуатація водогосподарських систем та об'єктів комплексного призначення;
- здійснення заходів щодо комплексного екологічного оздоровлення поверхневих вод та догляду за ними;
- ведення державного обліку водокористування та державного водного кадастру;
- погодження дозволів на спеціальне водокористування;
- здійснення міжнародного співробітництва у галузі використання й охорони та відтворення водних ресурсів прикордонних вод;
- виконання заходів, пов'язаних із попередженням шкідливої дії вод і ліквідацією її наслідків, включаючи протипаводковий захист населених пунктів та земель;
- здійснення контролю за дотриманням режимів роботи водосховищ та водогосподарських систем;
- вирішення інших питань.

3. Державний комітет України з геології та використання надр, основними завданнями є:

- затвердження нормативних документів із питань проведення робіт з геологічного вивчення надр;
- державна реєстрація всіх геологорозвідувальних робіт в Україні;
- створення державного інформаційного геологічного фонду;
- встановлення переліку корисних копалин державного та місцевого значення;
- видача ліцензій на пошук корисних копалин, а разом із Держнаглядохоронпраці - дозволу на експлуатацію їх родовищ.

У галузі управління і контролю використання й охорони вод та відтворення водних ресурсів до компетенції Держкомгеології належить:

- видача спеціальних дозволів на користування надрами для розробки родовищ підземних вод за погодженням з державними органами охорони довкілля, охорони здоров'я та нагляду за охороною праці;
- ведення державного обліку підземних вод, та водного кадастру;
- ведення державного моніторингу підземних вод;

- погодження умов спеціального водокористування в разі використання підземних вод;
- погодження дозволів на право виконання проектних і будівельних робіт, пов'язаних з видобуванням підземних вод;
- виявлення недіючих свердловин і вжиття заходів щодо їх ліквідації або ремонту і подальшого використання;
- здійснення державного геологічного контролю за веденням пошуково-розвідувальних та інших робіт щодо геологічного вивчення підземних вод;
- вирішення інших питань у галузі управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів.

4. **Держнаглядохоронпраці** бере участь у розробці програм видобутку корисних копалин, надає гірничі відводи на всі види користування надрами, здійснює державний нагляд за розробкою родовищ корисних копалин тощо.

5. **Міністерство лісового господарства України** виконує функції управління, користування у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів:

- організація ведення лісового господарства, включаючи питання охорони, захисту, раціонального використання лісових ресурсів та відтворення лісів;
- розробка норм, правил та інших нормативних документів у галузі охорони, захисту використання та відтворення лісів;
- розробка та організація комплексних державних і регіональних програм у галузі охорони, захисту використання та відтворення лісів тощо.

6. **Державний комітет рибного господарства** формує та реалізує концепцію розвитку рибного господарства та збереження рибних запасів, видає дозволи на промислове добування рибних запасів.

Органи спеціального функціонального управління:

Міністерство надзвичайних ситуацій;

Державтоінспекція;

Держстандарт.

Органи спеціалізованого галузевого управління:

- Держкомнафти і газу;

Держкомвуглепром.

3 Компетенції і повноваження органів місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування - спеціально уповноважені представницькі інституції регіонального місцевого рівнів, управлінські функції в галузі екології.

Компетенція місцевого самоврядування в галузі раціонального природокористування та охорони навколишнього природного середовища визначається Законом України «Про місцеве самоврядування» від 12 червня 1997 року.

Цей закон відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Виключно до **компетенції сільських, селищних, міських Рад** належить:

- вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення, а також про скасування такого дозволу;
- прийняття рішень про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;
- надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію;
- встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку.

До повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських Рад у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

- підготовка і внесення на розгляд Ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами, вилучення (викупу), а також надання під забудову та для інших потреб земель, що перебувають у власності територіальних громад;
- визначення в установленому порядку розмірів відшкодування підприємствами, установами та організаціями незалежно від форм власності за забруднення довкілля та інші екологічні збитки» встановлення платежів за користування комунальними та санітарними мережами відповідних населених пунктів;
- підготовка і подання на затвердження Ради проектів місцевих програм охорони довкілля, участь у підготовці загальнодержавних і регіональних програм охорони довкілля;
- підготовка і внесення на розгляд Ради пропозицій щодо прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом;

- збір плати за землю;

б) делеговані повноваження:

- здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства,

використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного значення та місцевого значення, відтворення лісів;

- реєстрація суб'єктів права власності на землю; реєстрація права користування землею і договорів на оренду землі;
- видача документів, що посвідчують право власності і право користування землею;
- організація і ведення земельно-кадастрової документації;
- погодження питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів загальнодержавного значення;
- вирішення земельних спорів у порядку, встановленому законом;
- здійснення необхідних заходів щодо ліквідації наслідків екологічних катастроф, стихійного лиха, епідемій, епізоотій, інших надзвичайних ситуацій, інформування про них населення, залучення у встановленому законом порядку до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення;
- визначення території для складування, зберігання або розміщення виробничих, побутових та інших відходів відповідно до законодавства;
- підготовка висновків щодо надання або вилучення в установленому законом порядку земельних ділянок, що проводиться органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- погодження проектів землеустрою;
- здійснення контролю за виконанням проектів і схем землеустрою, проектів внутрішньогосподарського землеустрою.

Питання, які вирішуються районними і обласними Радами виключно на їх пленарних засіданнях:

- вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин;
- вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів відповідно районного, обласного значення, а також про скасування такого дозволу;
- встановлення правил користування водозабірними спорудами, призначеними для задоволення питних, побутових та інших потреб населення, зон санітарної охорони джерел водопостачання, обмеження або заборони використання підприємствами питної води у промислових цілях;
- прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні;
- внесення пропозицій до відповідних державних органів про оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками історії або культури, які охороняються законом.

Органи громадського управління в галузі екології - громадські об'єднання і формування у галузі екології, які створюються на національному та місцевому рівні:

- Українське товариство охорони природи;
- Українська екологічна академія наук;
- Українська екологічна асоціація;
- «Зелений Світ».

Завдання на самопідготовку:

1. Закріпити отримані на лекції знання.
2. Підготувати самостійно теми «Структура і функції Мінприроди України», «Компетенції та повноваження Державної екологічної інспекції» і «Громадський контроль»

Питання для самоконтролю

1. Що таке об'єкт управління в галузі екології?
2. Назвіть функції управління в галузі екології.
3. Яка система органів управління в галузі екології?
4. На ваш погляд чи не перекликаються компетенції і повноваження органів спеціального державного управління у сфері природоохоронної діяльності?
5. Які компетенції і повноваження мають органи місцевого самоврядування у сфері природоохоронної діяльності?

Семінарське заняття № 4

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

Модуль 2. **СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.**

Розділ 6: «.. Стандартизація і нормування в галузі охорони навколишнього природного середовища»

Тема: „ Міжнародні екологічні стандарти ”””

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із міжнародними провідними екологічними принципами.
2. Довести до студентів інформацію про діяльність міжнародних екологічних організацій.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

1. Збалансований розвиток як шлях вирішення проблеми гармонізації системи „природа – суспільство”
2. Міжнародні провідні екологічні принципи
3. Міжнародні екологічні організації
4. Міжнародний організаційний механізм охорони навколишнього середовища

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України.- 1996 р.- № 30.
2. Закон України „Про охорону навколишнього природного середовища” від 25 червня 1991 року// Відомості Верховної Ради України.- 1991 р.- № 41.- с. 546;
3. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, схвалені постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року № 188/98-ВР// Відомості Верховної Ради України.- 1998 р.- № 38-39.
4. Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 року № 880-р// Офіційний вісник України.- 2007 р.- № 79.
5. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” від 21 травня 1997 року// Відомості Верховної Ради України.- 1997 р.- № 24.
6. Закон України „Про місцеві державні адміністрації” від 9 квітня 1999 року// Відомості Верховної Ради України.- 1999 р.- № 20-21.
7. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. - К.- 2003 р
8. Екологічне право України. /Під ред. Баб'як О.С. -К., 2000
9. Максименко Н.В., Задніпровський В.В. Організація управління в екологічній діяльності. – Х., ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2005, - 192 с.
10. Шевчук В.Я., Саталкін Ю.М., Білявський Г.О. та ін. Екологічне управління. - К., „Либідь”, 2004, – 430 с
11. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч.посіб./ Ф.В.Вольвач, М.І Дробноход, В.Г.Дюканов та ін.; За ред. М.І.Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104с.
12. Програма дій. „Порядок денний на XXI століття” («Agenda-21»).- К.: Центр «За наше спільне майбутнє», 2000. – 18с.
13. Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи

їх вирішення/ підгот. Білобран О., Котляренко В.- К., 2003 р

14. Лозанський В.Р Екологічне управління в розвинутих країнах світу в порівнянні з Україною. – Харків., 2000.

1. Збалансований розвиток як шлях вирішення проблеми гармонізації системи „природа – суспільство”

Збалансований розвиток є процесом гармонізації життєдіяльності, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь.

Основою збалансованого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина—господарство—природа, що забезпечує перехід до такого способу взаємодії суспільства і природи, який характеризується як епоха ноосфери.

Збалансований розвиток узагальнює в собі процес виживання й відновлення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на довкілля й гармонізацію розвитку людини і природи.

Разом із тим неузгодженість темпів економічного розвитку і вимог екологічної безпеки, домінування природоємних галузей, висока питома вага ресурсо- й енергоємних застарілих технологій, сировинна орієнтація експорту, мілітаризація виробництва, відсутність гуманістичних цінностей серед пріоритетів розвитку, а також культури праці і споживання призводять до поглиблення кризового стану в економіці, погіршення стану довкілля. Це створює реальну загрозу життю і діяльності сучасних і майбутніх поколінь.

Забезпечення збалансованого розвитку має відбуватися виключно шляхом заощадливого використання всіх ресурсів, структурно-технологічної реструктуризації виробництва, використання творчого потенціалу всіх членів суспільства для розбудови і процвітання держави.

Ідея збалансованого розвитку стосується не тільки сучасності: вона адресована водночас як тим поколінням, що живуть нині, так і прийдешнім. Це ідея рівноправ'я всіх поколінь і всіх людей, ідея справедливості в просторі й у часі, ефективного використання потенційних можливостей, збалансованості суспільного розвитку і збереження природи.

Стосовно *загальної стратегії практичних дій* щодо гармонізації системи «природа— суспільство» і впровадження принципів збалансованого розвитку сформульовані такі загальні рекомендації:

- визначення валового національного продукту має бути змінене таким чином, щоб у ньому враховувались екологічні збитки і вигоди;

- визначення продуктивності праці має бути змінене з урахуванням позитивного або негативного впливу на навколишнє середовище;
- уряди повинні домовитися про призупинення використання невикорданого заниження облікових ставок і вжити заходів для більш точного врахування впливу поточних рішень на життя прийдешніх поколінь;
- уряди повинні припинити субсидування із суспільних фондів і заохочення діяльності, яка загрожує навколишньому середовищу;
- уряди повинні поліпшити кількість та якість інформації щодо впливу різних товарів на навколишнє середовище і зробити цю інформацію доступною для користувачів;
- уряди повинні вжити заходів, що зроблять діяльність компаній прозорою для спільноти з позиції завдання шкоди навколишньому середовищу;
- уряди повинні прийняти програми допомоги компаніям у сфері вивчення витрат і прибутків, що пов'язані з більш ефективними природоохоронними заходами;
- країни зобов'язані переглянути свої антитрестівські законодавства з тим, щоб вони містили поняття екологічної шкоди;
- уряди повинні вимагати внесення екологічних стандартів у договори міжнародні угоди, у тому числі торговельні;
- критерії міжнародних фінансових організацій під час розгляду замовлень на субсидування проектів розвитку мають містити екологічні положення;
- уряди зобов'язані в прискореному порядку використовувати погашення заборгованості в обмін на природоохоронні заходи, тим самим стимулюючи більш бережливе ставлення до природи в обмін на погашення боргових зобов'язань.
- уряди повинні виконувати міжнародні угоди, які обмежують викиди в атмосферу вуглекислого газу кожною країною, і угоди, призначені для купівлі-продажу прав на викиди забруднень, створити ринок між країнами, які перевищують свій ліміт, і країнами, які цей ліміт використовують.

Уряди країн реалізують керівні принципи через свої національні стратегії сталого розвитку.

2 Міжнародні провідні екологічні принципи

Конференція ООН по охороні навколишнього середовища й розвитку, яка проходила в Рио – де-Жанейро з 3 по 14 червня 1992 року, підтверджуючи Декларацію Конференції ООН по навколишньому середовищу, прийняту в Стокгольмі в 1972 році, і прагнучи розширити її з метою створення нового й рівноправного глобального партнерства, проголосила ряд провідних принципів. Головні з них такі:

Принцип 1.

Людина перебуває в центрі уваги постійного розвитку. Вона має право на здорове й

продуктивне життя в гармонії із природою.

Принцип 2.

Відповідно Статуту ООН і принципів міжнародного права держави мають суверенне право на експлуатацію власних ресурсів відповідно до власної політики щодо навколишнього середовища й розвитку й відповідають за те, що діяльність у границях їх юрисдикції або контролю не завдає шкоди навколишньому середовищу інших держав або територій поза границями державної юрисдикції.

Принцип 3.

Право на розвиток повинне реалізовуватися таким чином, щоб справедливо задовольнялися потреби нинішніх і майбутніх поколінь щодо навколишнього середовища й розвитку.

Принцип 4.

Для того, щоб досягти постійного розвитку, захист навколишнього середовища повинен бути невід'ємною частиною процесу розвитку й не може розглядатися ізольоване від нього.

Принцип 5.

Міжнародні заходи в сфері навколишнього середовища й розвитку повинні враховувати інтереси й потреби всіх країн, при цьому особливий пріоритет повинен надаватися країнам, найменш розвиненим і найбільше екологічно чутливим.

Принцип 6.

Держави повинні співробітничати в дусі глобального партнерства для збереження, охорони й відновлення здоровішого й цілісного стану екосистеми Земля. Держави несуть як загальну, так і одночасно диференційовану відповідальність, яка покладається на них в умовах міжнародного прагнення до постійного розвитку, у зв'язку з негативним впливом, який їх суспільства роблять на навколишнє середовище, а також технологіями й фінансовими ресурсами, якими вони володіють.

Принцип 7.

Для досягнення постійного розвитку й вищої якості життя для всіх людей держави повинні скорочувати кількість і позбутися несталих моделей проведення й споживання, а також сприяти розвитку належної демографічної політики.

Принцип 8.

Екологічні проблеми найкраще вирішувати за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожний індивідуум повинен мати належний доступ до інформації щодо навколишнього середовища, якою володіють органи державної влади, включаючи інформацію про небезпечні матеріали й види діяльності в інших співтовариствах, а також можливість брати участь у процесах прийняття рішень. Держави повинні сприяти підвищенню свідомості громадськості, роблячи інформацію широко доступною. Необхідно забезпечити ефективний доступ до розгляду справ в адміністративному або судовому порядку.

Принцип 9.

Держави повинні ввести в дію ефективне законодавство з охорони навколишнього середовища. Екологічні стандарти, цілі й пріоритети керування повинні відображати ситуацію й умови розвитку, до яких вони застосовуються. Стандарти, які застосовуються деякими країнами, можуть не відповідати призначенню й бути невиправданими з економічної й соціальної точки зору для інших країн, зокрема для країн, які розвиваються.

Принцип 10.

Держави повинні об'єднувати свої зусилля в установі відкритої надійної міжнародної економічної системи, яка сприяла б економічному зростанню й постійному розвитку всіх країн, а також кращому вирішенню проблем екологічної деградації. Передбачені торговельною політикою екологічні заходи не повинні бути коштом свавільної й необґрунтованої дискримінації й сприяти обмеженням у міжнародній торгівлі. Слід уникати односторонніх дій щодо екологічної небезпеки, яка виникає поза границями юрисдикції країни-імпортера. Екологічні заходи, спрямовані на рішення міжтериторіальних або глобальних екологічних проблем, повинні, наскільки це можливо, ґрунтуватися на міжнародному консенсусі.

Принцип 11.

Держави повинні розробляти внутрішньодержавне право щодо юридичної відповідальності й компенсації потерпілим від забруднення й іншої шкоди, яка наноситься навколишньому середовищу. Держави повинні також об'єднувати свої зусилля для подальшого розвитку міжнародного права щодо юридичної відповідальності й компенсацій за несприятливі сліdstва екологічної шкоди, заподіяною діяльністю в границях їх юрисдикції, контролю або територіями поза їхньою юрисдикцією.

Принцип 12.

Держави повинні ефективно співробітничати з метою недопущення або запобігання перенесення на інші території й передачі іншим державам будь-яких видів діяльності або речовин, які заподіюють значну екологічну деградацію або є шкідливими для здоров'я людини.

Принцип 13.

З метою захисту навколишнього природного середовища держави відповідно їхнім можливостям повинні широко застосовувати попереджувальні заходи. Там, де існує погроза завдання значного або непоправної шкоди, відсутність повної впевненості в попереджувальних заходах і наукової точки зору не повинна висуватися як підстава для відкладання реалізації економічно обґрунтованих заходів щодо запобігання екологічної деградації.

Принцип 14.

Органі державної влади повинні додавати всі зусилля для сприяння інтернаціоналізації витрат на захист навколишнього середовища й використання економічних інструментів, виходячи із принципу, за яким винний у забрудненні повинен, як правило, нести витрати на ліквідацію забруднення, належним чином враховуючи суспільні інтереси й не порушуючи умов

міжнародної торгівлі.

Принцип 15.

Одним з інструментів державної політики повинно бути оцінювання впливу на навколишнє середовище, яке здійснюється щодо пропонуваного виду діяльності, які можуть мати значний шкідливий вплив на навколишнє середовище й тому підлягають розгляду компетентним органом державної влади.

Принцип 16.

Держави повинні негайно інформувати інші країни про екологічні катастрофи та інші надзвичайні обставини, які можуть заподіяти раптовий шкідливий вплив на навколишнє середовище цих держав. Світове співтовариство повинно додавати всі зусилля для надання допомоги державам, які постраждали від такого впливу.

Принцип 17.

Держави повинні вчасно повідомляти й надавати релевантну інформацію й потенційно екологічно чутливим державам про діяльність, яка може стягувати значний шкідливий вплив на навколишнє середовище, яке виходить за межі окремих країн, а також повинні консультиватися із цими державами на ранній стадії й з повною відвертістю.

Принцип 18.

Мир, розвиток і охорона навколишнього середовища є взаємозалежними й нероздільними.

Принцип 19.

Держави повинні вирішувати всі свої екологічні спори мирним шляхом з використанням відповідних коштів відповідно до Статуту ООН.

Принцип 20.

Держави й люди повинні відкрито й у дусі партнерства співробітничати в напрямки реалізації принципів, закладених у цій Декларації, а також у подальшій розробці міжнародного права для сприяння постійному розвитку.

3 Міжнародні екологічні організації

	<u>UNEP</u> UNEP Nations Environmental Program. Займається вирішенням екологічних проблем на рівні ООН
	<u>GREENPEACE</u> Займається захистом навколишнього середовища активними методами
	<u>WWF</u> Всесвітній Фонд Захисту Дикої Природи. Займається захистом рідких і зникаючих видів диких тварин

	<u>EUROPEAN ENVIRONMENTAL AGENCY.</u> Досліджує екологічні проблеми об'єднаної Європи, заодно намагаючись їх розв'язати
	<u>UNITED NATIONS DIVISION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.</u> Підрозділ ООН з питань сталого розвитку
	<u>INTERNATIONAL CONFERENCE ON FINANCING FOR DEVELOPMENT .</u> Займається питаннями фінансування програм сталого розвитку
	<u>WORLD BUSINESS COUNCIL FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT.</u> Досліджує економічні механізми по досягненню сталого розвитку
	<u>UNITED NATIONS FORUM OF FORESTS</u> Займається питаннями захисту й відновлення лісів
	<u>HELCOM</u> Гельсінська Комісія. Займається захистом водного середовища в регіоні Балтійського моря
	<u>TEIA</u> Транскордонне еколого-інформаційне Агентство

Під міжнародним організаційним механізмом охорони навколишнього середовища розуміють сукупність міжнародних органів і організацій, які виконують функції по забезпеченню виконання вимог міжнародного права навколишнього середовища й організації міжнародного екологічного співробітництва.

За ознакою правового статусу ці органи і організації поділяють на міжурядові і неурядові, за географічним принципом — на глобальні і регіональні, за предметом діяльності — ті, що займаються усім комплексом екологічних питань, і ті, які мають справу з окремими природними ресурсами та об'єктами.

Одні з цих органів і організацій спеціально утворені для охорони навколишнього середовища, інші виконують окремі екологічні функції поряд з іншими функціями. У цілому ж вони становлять систему міжнародних органів і організацій, зв'язаних між собою загальними метою і предметом діяльності.

Провідна роль в організації міжнародного екологічного співробітництва належить Організації Об'єднаних Націй, її спеціалізованим органам та установам. Це співробітництво є складовою діяльності ООН по підтриманню миру і безпеки, розв'язанню актуальних економічних, соціальних та інших глобальних проблем. Екологічний напрям діяльності цієї авторитетної й універсальної міжнародної організації безпосередньо впливає зі Статуту ООН.

Генеральна Асамблея ООН визначає основні напрями та принципи екологічної політики міжнародного співтовариства, скликає міжнародні конференції ООН з актуальних проблем охорони навколишнього середовища, розробляє рекомендації і проекти міжнародних конвенцій з відповідних

питань, створює організаційні структури екологічного профілю, вживає інших заходів для розвитку багатостороннього і двостороннього співробітництва держав у екологічній сфері.

4. Міжнародний організаційний механізм охорони навколишнього середовища

Відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1972 р. і з урахуванням рекомендацій Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища був утворений спеціальний міжурядовий орган — Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) зі штаб-квартирою у місті Найробі (Кенія).

Вищим органом ЮНЕП є Рада управляючих, яка складається з представників 58 держав, які обираються Генеральною Асамблеєю ООН на чотири роки. Встановлено при цьому принцип справедливого географічного представництва: 16 — від Африки, 13 — від Азії, 6 — від Східної Європи, 10 — від Латинської Америки, 13 — від Західної Європи та інших країн. Рада періодично збирається на свої засідання для обговорення і вирішення найбільш важливих питань міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього середовища (звіт про роботу ЮНЕП, план наступних дій, фінансування відповідних заходів тощо).

Поточне управління діяльністю ЮНЕП здійснюють Виконавчий директор, якого обирає Генеральна Асамблея ООН на чотирирічний строк, та Кабінет постійних представників. Виконавчому Директору підпорядкований Секретаріат. З 1997 р. діє також Комітет міністрів на вищому рівні у складі 36 осіб, підпорядкований Раді управляючих. Він здійснює функції нагляду за ефективністю та прозорістю діяльності Секретаріату.

До структури ЮНЕП входить також Фонд навколишнього середовища для надання додаткової фінансової підтримки міжнародним екологічним заходам, які здійснюються у рамках ЮНЕП. Формується на основі добровільних внесків країн — членів ЮНЕП і витрачається відповідно до рекомендацій ради управляючих.

В організаційній діяльності ЮНЕП головними є *чотири пріоритетні напрями*: збирання, аналітична обробка і поширення інформації про стан навколишнього середовища у світі; формування завдань і стратегії здійснення програмних заходів у глобальному і регіональному масштабах, а також у масштабах окремих країн-ініціювання розробки і прийняття екологічних договорів та конвенцій; фінансування проектів і програм з Фонду навколишнього середовища.

За час свого існування ЮНЕП здійснила комплекс важливих екологічних заходів глобального, регіонального і місцевого значення. Під її егідою створена Глобальна система моніторингу навколишнього середовища та її складові — Міжнародна довідкова система джерел інформації з навколишнього середовища та Міжнародний реєстр потенційно токсичних хімічних речовин. У 1995р. започатковано проект — Глобальна екологічна перспектива — довгостроковий прогноз розвитку екологічної ситуації у світі.

У сфері уваги ЮНЕП — міжнародні проблеми охорони навколишнього середовища у

контексті концепції сталого розвитку, охорони і використання ресурсів Світового океану, опустелювання, збереження тропічних лісів та біологічного різноманіття, забезпечення належних санітарно-екологічних умов у містах та інших населених пунктах, боротьби зі стихійними лихами тощо.

Надзвичайно важливою є *програма регіонального екологічного співробітництва*. У рамках цієї програми утворені регіональні представництва ЮНЕП у Женеві, Нью-Йорку, Бейруті, Бангкоку, Мехіко та Найробі. Через цю програму реалізуються основні проекти ЮНЕП у галузі екологічного співробітництва.

Відповідно до рішення Ради управляючих у 1985 р. було започатковано утворення національних комітетів ЮНЕП. *Український комітет співробітництва з ЮНЕП* почав діяти у 1994 р. Нині такі комітети створено у багатьох країнах світу. Вони беруть участь у реалізації регіональних та інших програм екологічного співробітництва у рамках ЮНЕП.

На процес розвитку міжнародного права навколишнього середовища ЮНЕП впливає головним чином двома способами. Перший з них полягає в ініціюванні прийняття конвенцій для розв'язання актуальних глобальних та регіональних екологічних проблем. Під егідою та за підтримки ЮНЕП розроблено понад 40 таких конвенцій, у тому числі більше 10 з питань охорони та використання регіональних морів, зокрема й Конвенція про охорону Чорного моря від забруднення.

Другий спосіб полягає у координації діяльності секретаріатів міжнародних екологічних конвенцій. Він реалізується через спеціальну Програму екологічних конвенцій. Йдеться, зокрема, про Конвенцію про боротьбу з опустелюванням, Конвенцію про охорону озонowego шару, Конвенцію про охорону біологічного різноманіття, Конвенцію про міжнародну торгівлю дикими видами флори і фауни, яким загрожує зникнення тощо. Така координація досягається шляхом: визначення спільних елементів; сприяння співпраці на національному та міжнародному рівнях; участі у розробці планів та проектів реалізації цих конвенцій; підтримки національних дій, спрямованих на забезпечення виконання відповідних конвенцій, тощо.

Про свою діяльність ЮНЕП щороку звітує перед Генеральною Асамблеєю ООН. Доповідь з цього приводу ЮНЕП подає через Економічну і соціальну раду ООН.

Діяльність ЮНЕП, звичайно, не позбавлена недоліків. Серед них — надмірно ускладнена і бюрократизована структура цієї організації, недостатньо обґрунтоване визначення пріоритетних проектів і недостатній рівень їх фінансування, недоліки у контролі за реалізацією відповідних міжнародно-правових актів і екологічних заходів.

Попри це, ЮНЕП займає провідне місце в міжнародному організаційному механізмі охорони навколишнього середовища. Вона є глобальним центром співробітництва держав, міжнародних органів та організацій у цій сфері.

Важливу роль в охороні навколишнього середовища відіграють також інші спеціалізовані органи і установи ООН, які виконують екологічні функції. Серед них слід назвати насамперед **ЮНЕСКО**.

Ця авторитетна міжнародна організація координує міжнародне співробітництво у галузі екологічної освіти і науки, самостійно здійснює ряд відповідних проектів та програм. Особливе значення у цьому мали рішення XVI сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (1970 р.). На цій сесії було схвалено *довгострокову наукову програму «Людина і біосфера»* (МАБ), у виконанні якої беруть участь понад 100 країн. Виконання програми контролює Міжнародна координаційна рада МАБ.

Програма передбачає проведення міждисциплінарних досліджень актуальних проблем взаємодії людини з навколишнім середовищем. Останнім часом увагу акцентовано на гуманітарних аспектах сталого розвитку й збереження біорізноманіття.

ЮНЕСКО ініціювала підготовку і прийняття багатьох міжнародних екологічних конвенцій, організувала проведення численних міжнародних конференцій та інших форумів з відповідних питань. Крім Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів, під її егідою у 1962 р. була створена Міжурядова океанографічна комісія. Головними напрямками її роботи є: сприяння розвитку наукових досліджень Світового океану та його ресурсів; забезпечення належного функціонування глобальної системи спостережень за Світовим океаном; впровадження навчальних програм і поширення інформації про світовий океан та його ресурси у планетарному масштабі.

Широко відомою є й діяльність ЮНЕСКО по веденню *Всесвітньої мережі біосферних заповідників*. Станом на вересень 2001 р. до цієї мережі входило 411 об'єктів з 94 країн, у тому числі українські біосферні заповідники — Асканія-Нова, Дунайські плавні, Карпатський, Чорноморський, а також українська частина Східних Карпат.

ЮНЕСКО реалізує *Міжнародну освітню програму в галузі навколишнього середовища*, бере участь у підготовці фахівців-екологів, через відповідний комітет здійснює облік об'єктів, віднесених до всесвітньої культурної і природної спадщини.

У своїй екологічній діяльності ЮНЕСКО тісно співробітнічає з ЮНЕП, а також національними комітетами МАБ. У нашій країні такий комітет діє при Національній академії наук України з 1973 р. Він координує хід виконання періодично оновлюваної національної програми наукових досліджень «Людина і біосфера», сприяє впровадженню результатів цих досліджень у практику.

Інші спеціалізовані органи і установи ООН ведуть такі аспекти міжнародного екологічного співробітництва:

Економічна і соціальна рада (ЕКОСОР) — проблеми сталого розвитку и екологізації економічної та соціальної сфер життя;

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) — розробила Керівні принципи щодо якості повітря та створення системи глобального моніторингу за забрудненням повітря, започаткувала Інформаційну систему менеджменту повітря, Мережу готовності до радіаційних аварій і допомоги, Всесвітню екологічну мережу радіаційного моніторингу, здійснює разом з іншими спеціалізованими установами ООН Міжнародну програму з хімічної безпеки, координує програму з безпеки продуктів

харчування тощо.

Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ) — захист людини і навколишнього середовища від радіації. У цьому контексті МАГАТЕ розробило стандарти будівництва, експлуатації і безпеки ядерних установок, ініціювало прийняття ряду міжнародних конвенцій з відповідних питань (Конвенція про ядерну безпеку, Конвенція про оперативне оповіщення про ядерні аварії (1986 р.), Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії чи радіаційної аварійної ситуації (1986 р.);

Всесвітня метеорологічна організація (ВМО) — глобальна система моніторингу навколишнього середовища, вивчення та узагальнення впливу антропогенних факторів на погоду і клімат планети та її окремих регіонів (Світовий океан, Антарктика тощо);

Організація з питань продовольства та сільського господарства (ФАО) — екологізація аграрного сектору, забезпечення зростаючого населення землі продовольством, безпека продуктів харчування;

Міжнародна морська організація (ІМО) — розробка технічних засобів запобігання і ліквідації наслідків забруднення моря. З цією метою у складі ІМО діє Комітет з охорони морського середовища.

Економічні компоненти присутні також у діяльності Організації об'єднаних націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Міжнародної організації праці (МОП), Конференції ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР) та деяких інших спеціалізованих органів і установ ООН.

Досить численною є система **міжурядових органів і організацій регіонального екологічного співробітництва**. У Європі до цього, зокрема, причетні Європейський Союз, Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Європейська економічна комісія ООН, НАТО, СНД та деякі інші інституції.

Європейська економічна комісія ООН, зокрема, займається проблемами маловідходних технологій, оцінками впливу антропогенних факторів на стан навколишнього середовища, запобігання транскордонним забрудненням водного і повітряного басейнів тощо. Вона була ініціатором прийняття ряду міжнародних екологічних конвенцій (Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному аспекті, Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер, Конвенція про транскордонний вплив транскордонних аварій та інші). У складі комісії діє Комітет з екологічної політики. Під егідою комісії й у рамках проекту «Навколишнє середовище для Європи» систематично проводяться конференції міністрів охорони навколишнього середовища європейських країн. П'ята конференція цих міністрів відбулася в Києві у травні 2003 р.

Екологічне співробітництво країн — членів СНД. Міжнародне співробітництво країн — членів СНД у галузі охорони навколишнього середовища здійснюється як на двосторонній, так і багатосторонній основі. Правовою основою останнього є Угода про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього середовища (1992 р.).

Відповідно до цієї угоди сторони домовилися про вироблення і проведення узгодженої політики щодо охорони і використання земель, ґрунтів, надр, лісів, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу, природних ресурсів континентального шельфу, економічної зони і відкритого моря за межами дії національної юрисдикції. Вони також визнали за необхідне:

- гармонізувати прийняті ними екологічні законодавчі акти, норми і стандарти;
- здійснювати міждержавні програми і проекти в галузі природокористування та охорони навколишнього середовища, включаючи програми безпечного знищення і нейтралізації хімічної і ядерної зброї, високотоксичних і радіоактивних відходів;
- застосовувати загальні підходи, критерії (показники), методи і процедури оцінки якості і контролю стану навколишнього середовища та антропогенних впливів на нього;
- використовувати погоджені методики при оцінці антропогенних впливів на навколишнє середовище;
- уніфікувати методи нормування антропогенних впливів на навколишнє середовище;
- створити і підтримувати міждержавну екологічну інформаційну систему і надавати відповідну інформацію іншим сторонам.

Для виконання угоди в системі СНД утворено відповідний організаційний механізм. До нього входять Міждержавна екологічна рада та Міждержавний екологічний фонд.

Питання для самоконтролю

1. Необхідність і актуальність проведення міжнародної екологічної політики.
2. Історія розвитку міжнародного екологічного руху.
3. Яким образом здійснюється міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього природного середовища?
4. Позитивні приклади здійснення міжнародної екологічної політики.
5. Назвіть найбільш впливові міжнародні організації, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища.

Семінарське заняття № 5

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

Модуль 2. **СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.**

Розділ 11: «Управління в галузі охорони та використання рослинного і тваринного світу»

Тема: „ Державний контроль в галузі охорони рослинного світу”

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із правилами використання природних рослинних ресурсів.
2. Довести до студентів інформацію про органи державного управління в галузі охорони рослинного світу.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

1. Загальна характеристика рослинних ресурсів України
2. Загальне використання природних рослинних ресурсів
3. Спеціальне використання природних рослинних ресурсів
4. Використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною та іншою метою
5. Охорона рослинного світу
6. Державний облік і кадастр рослинного світу
7. Державний контроль у галузі України, використання та відтворення рослинного світу

1. Загальна характеристика рослинних ресурсів України

Рослин на світі менше, ніж тварин, десь на дві третини. Але тільки через них, через рослини, ми одержуємо енергію від сонця, без якої неможливе життя: через зелений листочок із загадкою дивовижної речовини хлорофілу. Хлорофіл давно досліджений, а все ж незбагнений: з неорганічного світу творить органічний він і тільки він. Рослини дають людині їжу, одяг, чисте повітря. Сьогодні під загрозою зникнення на нашій планеті перебуває за дуже і дуже приблизними підрахунками до 20 тис. видів рослин. І все-таки людина спроможна захистити кожен із цих видів, бо кожен вид має свої неповторні особливості в житті і виживанні. Жоден вимерлий вид людина відновити вже не в силі. А в природі нічого зайвого немає: що було нежиттєздатним, зникло в процесі еволюції без нашого втручання.

В Україні є великі природні ресурси цінних видів рослин, в тому числі лікарських. Результати дослідження флори судинних рослин України показують, що з 5,1 тис. видів рослин 535 видів підлягають охороні, 439 видів занесені до Червоної книги України, з них 73 види - цінні лікарські рослини. Близько 1,2 тисячі судинних рослин України мають лікувальні властивості. На сьогоднішній день особливо гостро постає питання оптимізації використання наявних ресурсів та пошуку резервів сировинних запасів цінних лікарських рослин в екологічно чистих регіонах України. Розвиток цього напрямку має нині державну вагу.

Державне управління у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища та інші центральні органи виконавчої влади відповідно до їх компетенції.

Природні рослинні ресурси за своєю екологічною, господарською, науковою, оздоровчою, рекреаційною цінністю та іншими ознаками поділяються на природні рослинні ресурси загальнодержавного та місцевого значення.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення належать:

а) об'єкти рослинного світу у межах:

- внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України;

- поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх притоків усіх порядків;

- природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення;

б) лісові ресурси державного значення;

в) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України;

г) рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення законодавством України можуть бути віднесені й інші об'єкти рослинного світу.

До природних рослинних ресурсів місцевого значення відносяться дикорослі та інші, несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, не віднесені до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

Використання природних рослинних ресурсів за умови додержання встановлених вимог може здійснюватися з метою:

- природоохоронною;
- рекреаційною;
- оздоровчою;

- культурно-освітньою;
- виховною;
- науково-дослідною;

- господарською, що включає :

а) забезпечення потреб населення та виробництва у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин;

б) випасання худоби, забезпечення інших потреб тваринництва;

в) потреби бджільництва;

г) потреби мисливського та рибного господарства.

Природні ресурси можуть використовуватися з господарською метою і для інших потреб, передбачених законодавством.

2. Загальне використання природних рослинних ресурсів

Громадяни можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях. Загальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється громадянами з дотриманням правил, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, без надання їм відповідних дозволів.

Збирання у порядку загального використання дикорослих рослин, віднесених до переліку наркотиковмісних рослин, їх плодів, насіння, післяжнивних залишків, відходів сировини тощо, забороняється. Торгівля лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними в порядку загального використання природних рослинних ресурсів, забороняється.

Загальне використання природних рослинних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності тощо може бути обмежене Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, іншими, спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади відповідно до їх компетенції.

3. Спеціальне використання природних рослинних ресурсів

Здійснюється за дозволом юридичними або фізичними особами для задоволення їх виробничих та наукових потреб, а також з метою отримання прибутку від реалізації цих ресурсів або продуктів їх переробки.

За умов дотримання вимог законодавства можуть здійснюватися такі **види спеціального використання природних рослинних ресурсів**:

- збирання лікарських рослин;
- заготівля деревини під час рубок головного користування;
- заготівля живиці;
- заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо;
- збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо;
- заготівля сіна;
- випасання худоби.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання природних рослинних ресурсів. Спеціальне використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів місцевого значення здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим та

органами місцевого самоврядування.

Заготівля деревини під час рубок головного користування, живиці на земельних ділянках лісового фонду здійснюється в порядку, що встановлюється *Лісовим кодексом України*. Інші види спеціального використання рослинних ресурсів на земельних ділянках лісового фонду здійснюються в порядку, що встановлюється *Законом України «Про рослинний світ», Лісовим кодексом України* та іншими нормативно-правовими актами.

Реалізація лікарської та технічної сировини дикорослих рослин юридичними або фізичними особами, які не мають дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів, забороняється.

Не потребують дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів:

- власники земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, крім тих, що занесені до Червоної книги України та Зеленої книги України;

- користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, які їм надані для цільового призначення (ведення селянського (фермерського) господарства, особистого підсобного господарства, колективного садівництва, городництва, сінокосіння, випасання худоби), за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України.

Форма дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Видача дозволів на спеціальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється у межах лімітів їх використання.

Ліміти спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення встановлюються на підставі науково обґрунтованих нормативів спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища. Порядок встановлення лімітів спеціального використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення затверджується Кабінетом Міністрів України. Порядок встановлення лімітів спеціального використання природних рослинних ресурсів місцевого значення визначається Верховною Радою Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування за поданням спеціально уповноважених місцевих органів виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Загальне використання природних рослинних ресурсів в Україні здійснюється безоплатно. Спеціальне використання природних рослинних ресурсів є платним. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням природних запасів, поширення, цінності, можливості відтворення, продуктивності цих ресурсів.

Від збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів звільняються:

- науково-дослідні установи, навчальні та освітні заклади, що проводять наукові дослідження об'єктів рослинного світу з метою їх охорони, невиснажливого використання та відтворення, за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також

грибів, види яких занесені до Червоної книги України та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України;

- власники земельних ділянок;

- користувачі (в тому числі орендарі) земельних ділянок, за винятком використання ними дикорослих судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, види яких занесені до Червоної книги України, та природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, для задоволення природними рослинними ресурсами власних потреб без права їх реалізації.

Порядок визначення збору та нормативи плати за спеціальне використання природних рослинних ресурсів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Під час здійснення діяльності, яка впливає на стан охорони, використання та відтворення рослинного світу, необхідно дотримуватися таких основних вимог:

- збереження природної просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності об'єктів рослинного світу;
- збереження умов місцезростання дикорослих рослин і природних рослинних угруповань;
- науково обгрунтованого, невиснажливого використання природних рослинних ресурсів;
- здійснення заходів щодо запобігання негативного впливу господарської діяльності на рослинний світ;
- охорони об'єктів рослинного світу від пожеж, захист від шкідників і хвороб;
- здійснення заходів щодо відтворення об'єктів рослинного світу;
- регулювання поширення та чисельності дикорослих рослин і використання їх запасів з урахуванням інтересів охорони здоров'я населення.

Вказані вимоги ураховуються під час розробки проектів законодавчих актів, загальнодержавних, міждержавних, регіональних програм та здійснення заходів з охорони, використання та відтворення рослинного світу.

4. Використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною та іншою метою

З природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою та виховною метою здійснюється в порядку загального використання.

Для проведення науково-дослідних робіт, пов'язаних з використанням природних рослинних ресурсів, у встановленому земельним законодавством порядку можуть визначатися спеціальні земельні ділянки, на яких зростають об'єкти рослинного світу.

Правила використання природних рослинних ресурсів з науково-дослідною метою затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища. У разі виявлення порушення законодавства про рослинний світ та

використання природних рослинних ресурсів не з науково-дослідною метою у встановленому законодавством порядку може бути прийняте рішення про обмеження або заборону використання природних рослинних ресурсів.

Промислове збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин проводиться з урахуванням принципів невиснаження природних рослинних ресурсів, збереження сприятливих умов для життя диких тварин та охорони довкілля.

Закупівля лікарської та технічної сировини з дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб здійснюється за умови наявності у них дозволів на спеціальне використання природних рослинних ресурсів. Збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин здійснюється відповідно до Правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища.

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва здійснюється на земельних ділянках, що визначаються в установленому земельним законодавством порядку.

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва забороняється, якщо це може призвести до деградації земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, або перешкоджає їх своєчасному природному відтворенню.

Використання природних рослинних ресурсів для потреб бджільництва здійснюється безоплатно і без отримання дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів шляхом розміщення пасік на відповідних земельних ділянках за погодженням з власником, користувачем (в тому числі орендарем) такої ділянки.

Відтворення природних рослинних ресурсів здійснюється власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу.

Відтворення природних рослинних ресурсів забезпечується:

- сприянням природному відновленню рослинного покриву;
- штучним поновленням природних рослинних ресурсів;
- запобіганням небажаним змінам природних рослинних угруповань та негативному впливу на них господарської діяльності;
- зупиненням (тимчасово) господарської діяльності з метою створення умов для відновлення деградованих природних рослинних угруповань.

Обсяги робіт з відтворення природних рослинних ресурсів і способи їх проведення визначаються проектами, що затверджуються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища.

5. Охорона рослинного світу

Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу,

охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

Охорона рослинного світу забезпечується:

1. встановленням правил і норм охорони використання та відтворення об'єктів рослинного світу;
2. заборонаю та обмеженням використання природних рослинних ресурсів у разі необхідності;
3. проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
4. захистом земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, від ерозії, селей, підтоплення, затоплення, заболочення, засолення, висушення, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими і побутовими відходами і стоками, хімічними й радіоактивними речовинами та від іншого несприятливого впливу;
5. створенням та оголошенням територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
6. організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
7. розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;
- 8) створенням системи державного обліку та здійсненням державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- 9) занесенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань - до Зеленої книги України.
- 10) встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів;
- 11) здійсненням інших заходів і встановленням законодавством інших вимог щодо охорони рослинного світу.

Підприємства, установи, організації та громадяни, діяльність яких пов'язана з розміщенням, проектуванням, реконструкцією, забудовою населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенням їх в експлуатацію, повинні передбачати і здійснювати заходи щодо збереження умов місцезростання об'єктів рослинного світу.

Будівництво, введення в експлуатацію підприємств, споруд та інших об'єктів і застосування технологій, що викликають порушення стану та умов місцезростання об'єктів рослинного світу, засмічення, а також забруднення хімічними та іншими токсичними речовинами територій, зайнятих ними,

забороняється. Випалювання сухої природної рослинності або її залишків без дозволу органів державного контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища забороняється.

З територій, відведених під забудову населених пунктів, підприємств, споруд та інших об'єктів, будівництво доріг, трубопроводів, ліній електропередачі і зв'язку, а також з тих земель, що підлягають затопленню, рідкісні рослини і такі, що перебувають під загрозою зникнення, повинні бути пересаджені на ділянки з однотипними умовами місцезростання. Пересаджувати такі рослини зобов'язані юридичні або фізичні особи, які здійснюють цю забудову.

6. Державний облік і кадастр рослинного світу

Мета державного обліку і кадастру рослинного світу - облік кількісних, якісних та інших характеристик природних рослинних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання, а також здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами в рослинному світі і для забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також власників та користувачів (в тому числі орендарів) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, відомостями про стан рослинного світу.

Державний облік і кадастр рослинного світу містять систему відомостей і документів про розподіл об'єктів рослинного світу між власниками і користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів, поділ природних рослинних угруповань на категорії, економічну оцінку технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів, інші дані про рослинні природні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення й ефективної охорони.

Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу визначається Кабінетом Міністрів України.

Моніторинг рослинного світу є складовою частиною моніторингу навколишнього природного середовища і здійснюється в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

7. Державний контроль у галузі України, використання та відтворення рослинного світу

Здійснюється Кабінетом Міністрів України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища і його органами на місцях, місцевими державними адміністраціями, іншими, спеціально уповноваженими на це органами виконавчої влади відповідно до законодавства України.

Громадський контроль у галузі охорони, використання та відтворення рослинного світу здійснюється громадськими інспекторами з охорони навколишнього природного середовища. Повноваження громадських інспекторів, що здійснюють контроль за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу, визначаються згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Порушення законодавства про рослинний світ тягне за собою дисциплінарну,

адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно з законами України.

Відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ несуть особи, що скоїли:

- самовільне спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
- порушення правил загального використання природних рослинних ресурсів;
- протиправне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу;
- порушення вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;
- порушення вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;
- перевищення лімітів використання природних рослинних ресурсів;
- самовільне проведення інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;
- реалізацію лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
- закупівлю лікарської та технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання;
- порушення правил вивезення за межі України і ввезення на її територію об'єктів рослинного світу;
- невнесення збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки.

Завдання на самопідготовку:

1. Закріпити отримані на лекції знання.
2. Підготувати самостійно теми «Правова охорона лісів» і «Державне управління в галузі охорони тваринного світу»

Питання для самоконтролю

1. Які органи здійснюють державне управління у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу?
2. Які природні рослинні ресурси відносять до загальнодержавного та місцевого значення?
3. Назвіть види спеціального використання природних рослинних ресурсів.
4. Як визначають ліміти спеціального використання природних рослинних ресурсів?
5. Як забезпечується відтворення і охорона природних рослинних ресурсів?
6. Мета державного обліку і кадастру рослинного світу.

Семінарське заняття № 6

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

**Модуль 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ НАВКОЛИШНІМ ПРИРОДНИМ
СЕРЕДОВИЩЕМ.**

Розділ 13: «Міжнародні принципи управління природоохоронною діяльністю»

Тема: «Сучасні методологічні підходи до визначення екологічних індикаторних показників»

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із сучасними методологічними підходами до визначення екологічних індикаторних показників.
2. Довести до студентів інформацію про застосування екологічних індикаторних показників в управлінні природоохоронною діяльністю в Україні.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

Вступ.

10.1 Методичні підходи до визначення індексу та ступені гармонізації сталого розвитку.

10.2. Характеристика та індикатори екологічного виміру сталого розвитку.

10.3 Аналіз екологічного виміру сталого розвитку регіонів України.

Література:

1. Встреча на высшем уровне «Планета Земля», Рио-де-Жанейро, 1992: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/progareas/global/earthsummit.shtml>.

2. Йоханнесбургская встреча на высшем уровне 2002: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/>.

3. Zgurovsky, M.Z. Sustainable development global simulation: Opportunities and threats to the planet [Text] / M.Z. Zgurovsky // Russian Journal of Earth Sciences. – 2007. – Vol. 9, ES2003, doi:10.2205/2007ES000273.

4. Zgurovsky, M. The Sustainable Development Global Simulation: Quality of Life and Security of the World Population [Text] / M.Z. Zgurovsky. – К.: Publishing House, “Polytechnica”, 2007. – 218 p.

5. Повестка дня на XXI век, век, утвержденная Конференцией ООН по окружающей среде и развитию, Рио-де-Жанейро, 14 июня 1992 года: [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/conferen/wssd/agenda21/>.

6. Згуровский, М.З. Глобальное моделирование процессов устойчивого развития в контексте качества и безопасности жизни людей (2005- 2007/2008 годы) [Текст] / М.З. Згуровский, А.Д. Гвишиани. – К.: Изд.-во «Политехника», 2008. – 331 с.

7. Згуровский, М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005р. [Текст] / М.З. Згуровский. – К.: НТУУ «КПІ», ВПІ ВПК «Політехніка», 2006. – 84 с.

8. The Global Competitiveness Index Analyzer 2009/2010: [Electron. resource]. – Access link: <http://gcr.weforum.org/>.

9. 2005 Environmental Sustainability Index: Benchmarking National Environmental Stewardship: [Electron. resource]. – Access link: <http://www.yale.edu/esi/>.

10. Згуровский, М.З. Оценивание устойчивого развития окружающей среды на субнациональном уровне в Украине [Текст] / М.З. Згуровский, Г.А. Статюха, И.Н. Джигирей // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2008. – № 4. – С. 7720

Вступ

Відповідно до „Повістки дня на XXI століття”, що утверджена Конференцією ООН по навколишньому природному середовищу, яка відбулась в Рио –де -Жанейро, 14 липня 1992 року, концепція сталого розвитку системно поєднує три головні компоненти сталого розвитку суспільства: економічну, природоохоронну і соціальну.

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо- , енерго – і матеріалозберігаючих технологій для створення потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства приводить до зміни структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро. Розвиток нової, «невагомої» економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й наростанням обсягів інформації та знань, що набувають значення затребуваного товару.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, на збереження стабільності суспільних і культурних систем, на зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми, плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини не домінуючих культур.

Системне узгодження і баланс цих трьох складових – завдання величезної складності. Зокрема взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових приводить до необхідності збереження однакових прав сьогоднішніх і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. І, нарешті, взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля. Вирішення цих завдань – найголовніший виклик сьогодення для національних урядів, авторитетних міжнародних організацій та всіх прогресивних людей світу.

10.1 Методичні підходи до визначення індексу та ступені гармонізації сталого розвитку

Методика для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСП), в просторі вказаних трьох складових та виконано оцінювання цих процесів для регіонів України розроблена Інститутом прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України.

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірювання для кількісного та якісного оцінювання цього дуже складного процесу. Головними вимогами до зазначеної системи є її інформаційна повнота та адекватність представлення взаємопов'язаної тріади складових сталого розвитку. В цьому напрямку зараз працюють як відомі міжнародні організації, так і численні наукові колективи, але її однозначного узгодження поки що не досягнуто.

Згідно з Методологією вимірювання сталого розвитку (МВСП) сталий розвиток оцінюється за допомогою відповідного індексу (I_{sd}) в просторі трьох вимірів: економічного (I_{ec}), екологічного (I_e) та соціального + інституціонального (I_s), (рис. 1.1). Цей індекс є вектором, норма якого визначає рівень сталого розвитку, а його просторове положення в системі координат (I_{ec} , I_e , I_s) характеризує міру «гармонійності» цього розвитку (ступінь гармонізації сталого розвитку – G).

Рівновіддаленість вектора I_{sd} від кожної з координат (I_{ec} , I_e , I_s) буде відповідати найбільшій гармонійності сталого розвитку.

Наближення ж цього вектора до однієї з координат буде вказувати на пріоритетний розвиток за відповідним виміром і нехтування двома іншими. Індекс (I_{sd}) та ступінь гармонізації сталого розвитку (G) обчислюються по складовим (I_{ec} , I_e , I_s).

Індекс економічного виміру (I_{ec}) сформуємо з двох індексів — Індексу конкурентоспроможності, який формується з таких двох груп (категорій економічної політики) індикаторів: I – групи індикаторів базових потреб; II – групи індикаторів підприємницької діяльності. У першу групу входять чотири індикатори: валовий національний продукт, промислово - сільськогосподарська сфера, нематеріальна сфера і транспортна інфраструктура. Друга група містить п'ять індикаторів: виробничі можливості, міжнародне торгівельне співробітництво, малий бізнес, споживчий ринок і заборгованість.

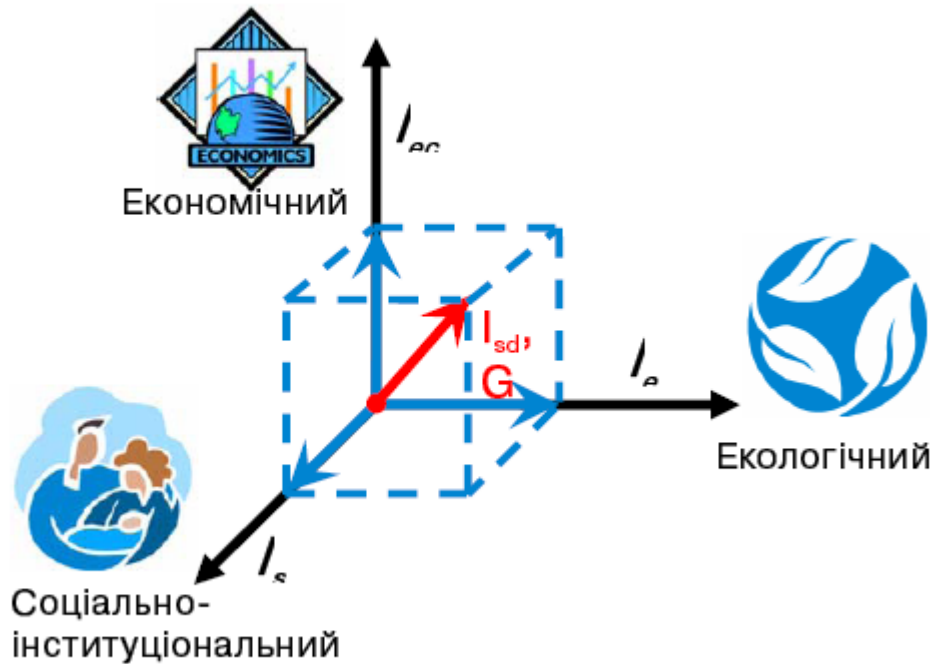

Рисунок 10.1 - Виміри сталого розвитку.

Таблиця 10.1 - Глобальні індекси, що використовуються для обчислення I_{sd} та G.

Вимір сталого розвитку	Індекс	Складові
Економічний	I _{ec} – індекс економічного виміру	4 категорії політики, 15 індикаторів
Екологічний	I _e - індекс екологічного виміру	3 категорії політики, 15 індикаторів
Соціально-інституціональний	I _s - індекс соціального виміру	4 категорії політики, 17 індикаторів

Індекс інноваційно-кадрового потенціалу формується з таких двох груп (категорій економічної політики) індикаторів: III – групи індикаторів ринку праці; IV – групи індикаторів інноваційно-інвестиційних можливостей. У третю групу входять три індикатори: ефективність ринку праці, можливості ринку праці та доходно-витратний баланс. Четверта група формується з трьох індикаторів: наукова діяльність, рівень інноваційності та інвестиційні можливості.

Індекс екологічного виміру (I_e) визначається за допомогою трьох категорій екологічної політики: I – «Екологічні системи», до якої входять такі індикатори як повітря, біорізноманіття, земля, якість води, кількість води й радіаційна та екологічна небезпека; II – «Екологічне навантаження», яка містить індикатори викидів в атмосферне повітря, навантаження на екосистеми, утворення і використання відходів, водного навантаження; III – «Регіональне екологічне керування», охоплює індикатори участі в екологічних проектах, викидів парникових газів й трансграничного екологічного тиску.

Індекс соціального виміру (I_s) сформовано з чотирьох категорій соціальної політики: I – «Суспільство, засноване на знаннях»; II – «Розвиток людського потенціалу»; III – «Інституціональний розвиток», VI – «Якість життя». У першу категорію політики входять три індикатори: індикатор інтелектуальних активів суспільства, індикатор перспективності розвитку суспільства та індикатор якості розвитку суспільства. Друга група містить індикатор розвитку здоров'я та фізичного виховання, індикатор рівня освіти,

індикатор демографічного розвитку, індикатор ринку праці й індикатор економічної складової людського розвитку. Третя категорія політики соціального виміру сталого розвитку охоплює індикатор політичної свідомості, індикатор впливу релігійних інституцій та індикатор ефективності державної влади. Четверта група сформована з індикаторів відпочинку і культури людей, стану навколишнього середовища, свободи людей, здоров'я людей, стану інфраструктури, ризиків та безпеки життя.

В табл. 10.2 згруповані категорії політики та індикатори, які використовувалися для оцінювання сталого розвитку регіонів України за даними 2006 року.

Математична модель МВСП, структура якої наведена на рис. 10.2, розроблена на основі опису взаємозв'язків між різними категоріями політики та індикаторами.

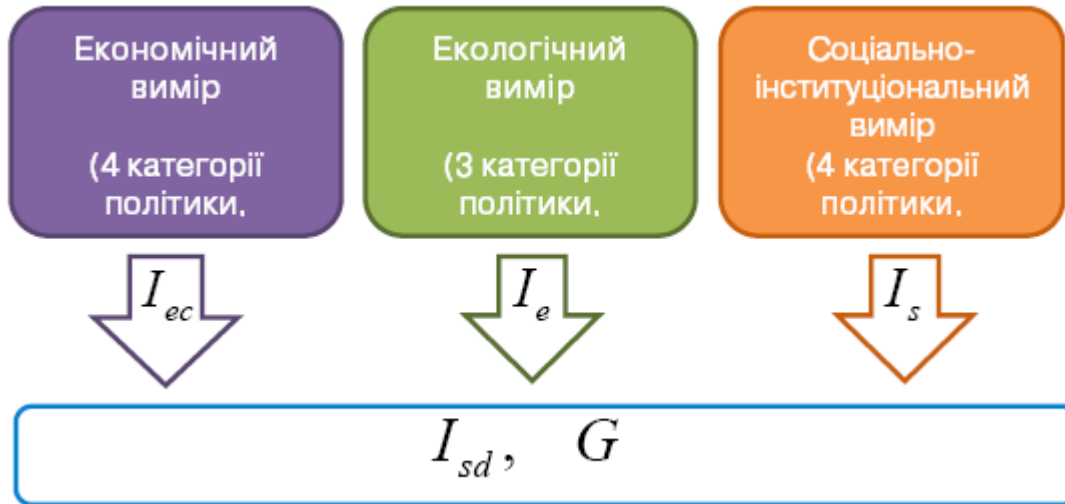

Рисунок 10.2 – Загальні принципи визначення індексу та ступені гармонізації сталого розвитку

При цьому враховувалося, що всі дані, індикатори та індекси, які входять до моделі вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації та змінюються в різних діапазонах.

Тому вони були приведені до нормованого виду таким чином, щоб їх змінювання відбувались у діапазоні від 0 до 1. В цьому випадку найгірші значення вказаних індикаторів з точки зору сталого розвитку відповідають числовим величинам близьким до 0, а найкращі – наближуються до 1.

Ця нормалізація дозволяє розрахувати кожен з індексів I_{ec} , I_e , I_s та I_{sd} через його складові з відповідним ваговими коефіцієнтами. В свою чергу, вагові коефіцієнти у формулах розрахунку індексу сталого розвитку (I_{sd}) обираються таким чином, щоб дати можливість забезпечити рівні ваги економічного, екологічного та соціального вимірів в системі координат (I_{ec} , I_e , I_s).

Індекс виміру сталого розвитку – агрегована оцінка, яка недвозначно інтерпретується, є зрозумілою широкому загалу та може використовуватись у якості потужного інструменту для прийняття рішень на аналітичній основі в економічному, екологічному або соціальному вимірі сталого розвитку.

Під ступенем гармонізації сталого розвитку (рис. 1.3) розуміють кут між вектором I_{sd} з нормою:

$$\|I_{sd}\| = \sqrt{(I_{ec}^2 + I_e^2 + I_s^2)} \quad (10.1)$$

та «ідеальним» вектором, який є рівновіддаленим від кожної з координат I_{ec} , I_e , I_s з нормою:

$$\|1\| = \sqrt{(1^2 + 1^2 + 1^2)}. \quad (10.2)$$

Таблиця 10.2 - Категорії політики та індикатори оцінювання сталого розвитку регіонів України

Економічний вимір		Екологічний вимір		Соціально – інституціональний вимір	
Індекс економічного виміру I_{ec}		Індекс екологічного виміру I_e		Індекс соціального виміру I_s	
Категорії політики	Індикатори	Категорії політики	Індикатори	Категорії політики	Індикатори

1.Базові потреби	1.Валовий національний продукт;	1.Екологічні системи	1.Повітря;	1.Суспільство, засноване на знаннях	1.Інтелектуальні активи;
	2.Промислово-сільськогосподарська сфера;		2.Біорізноманіття;		2.Перспективність розвитку суспільства;
	3.Нематеріальна сфера;		3.Земля;		3.Якість розвитку суспільства;
	4.Транспортна інфраструктура		4.Якість води;	2.Розвиток людського потенціалу	4.Розвиток здоров'я та фізичного виховання;
2.Підприємницька діяльність	5.Виробничі можливості;	5.Кількість води;	5.Рівень освіти;		
	6.Міжнародне торговельне співробітництво;	6.Радіаційна та екологічна небезпека	6.Демографічний розвиток		
	7.Малий бізнес;	2.Екологічне навантаження	7.Викиди в атмосферне повітря;		7.Ринок праці;
	8.Споживчий ринок;		8.Навантаження на екосистеми;		8.Економічна складова людського розвитку
	9.Заборгованість		9.Утворення і використання відходів;		
10.Водне навантаження					

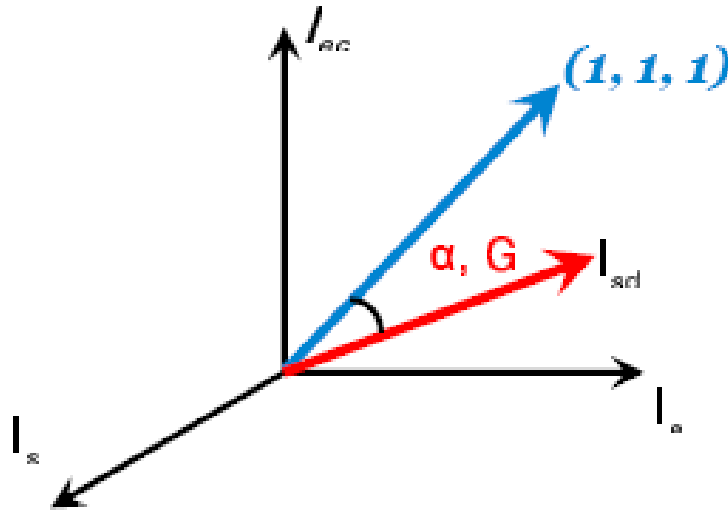

Рисунок 10.3 - Ступінь гармонізації сталого розвитку

Цей кут вимірюється в градусах і визначається співвідношенням

$$\alpha = \arccos \frac{I_{ec} + I_e + I_s}{\sqrt{3} \cdot \sqrt{I_{ec}^2 + I_e^2 + I_s^2}}$$

(10.3)

і змінюється в межах:

$$0 \leq \alpha \leq \alpha_{\max}; \alpha_{\max} = \arccos \frac{1}{\sqrt{3}}. \quad (10.4)$$

По мірі наближення цього кута до 0, ступінь гармонізації сталого розвитку буде зростати.

Для зручності порівняння регіонів за ступенем гармонізації сталого розвитку цей показник приведено до наступного нормованого вигляду:

$$G = \frac{G' - G_{\min}}{G_{\max} - G_{\min}},$$

$$\text{де } G' = 1 - \frac{\alpha}{\alpha_{\max}}; G_{\max} = 1 - \frac{\alpha_1}{\alpha_{\max}}; G_{\min} = 1 - \frac{\alpha_2}{\alpha_{\max}}; \alpha_1 = 0;$$

$$\alpha_2 = \frac{45}{\pi} \arccos \frac{1}{\sqrt{3}}.$$

(10.5)

В результаті застосування цієї нормалізації ступінь гармонізації G буде змінюватися в діапазоні $[0-1]$. Вона буде зростати по мірі наближення G до 1 і зменшуватися при наближенні G до 0. Таким чином, модель МВСР дозволяє обчислювати індекс сталого розвитку (I_{sd}) та ступінь гармонізації цього розвитку (G) для кожного регіону України, для якого існують дані для індексів, наведених у табл. 10.1 і 10.2.

Необхідність у розробці індикаторів сталого розвитку була відзначена в "Порядку денному на 21 століття". В 407 - й главі цього документа ("Інформація для прийняття рішень") відзначено: "З метою створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння полегшенню саморегульованої сталості комплексних екологічних систем і систем розвитку необхідно розробити показники сталого розвитку".

Контроль досягнення цілей сталого розвитку, керування цим процесом, прийняття рішень, оцінювання ефективності використовуваних засобів і рівня досягнення поставлених цілей вимагають розроблення відповідних критеріїв і показників – індикаторів сталого розвитку. Таким чином, головна мета створення системи індикаторів – моніторинг сталого розвитку суспільства. В останні роки значимі роботи у сфері розроблення індикаторів виконані рядом колективів на локальному, регіональному й глобальному рівні як сталого розвитку у цілому, так і окремих його аспектів.

Індикатор сталого розвитку – це показник (найчастіше кількісний), який відображає економічний, соціальний і / або екологічний розвиток у певному регіоні, і має такі властивості як простота інтерпретації, широкий розмах, чутливість до змін, кількісна визначеність і дозволяє робити прогнози й вчасно визначати тенденції.

Одержання відповідного аналітичного та емпіричного обґрунтування для ефективного прийняття рішень є найважливішою основою політики. Під час відсутності ефективних індикаторів сталого розвитку неможливо здійснити цикл процесу прийняття рішень – визначання і формулювання мети, впровадження та оцінювання результату. Замість цього на управлінські рішення в області сталого розвитку накладається дрейф характеристик, нечіткість вираження пріоритетів, некогерентність політичних цілей і відсутність можливості оцінювання характеристик розвитку суспільства від об'єктивних критеріїв.

10.2. Характеристика та індикатори екологічного виміру сталого розвитку

Екологічний вимір сталого розвитку будемо оцінювати за допомогою індексу екологічного виміру (I_e). Для його розрахунку використовується методика агрегування, відповідно до якої індекс I_e має 3 категорії екологічної політики (верхній рівень), 13 індикаторів (середній рівень) і 44 показники (нижній рівень). Індекс I_e розроблений для оцінювання екологічної сталості регіонів України.

Індекс екологічного виміру розроблений для оцінювання екологічної сталості регіонів України й методологічно базується на відомому індексі ESI72005, у якому для формування складових (індикаторів) використана схема «рушійні сили – тиск – стан – вплив – реакція» (рис. 10.4).

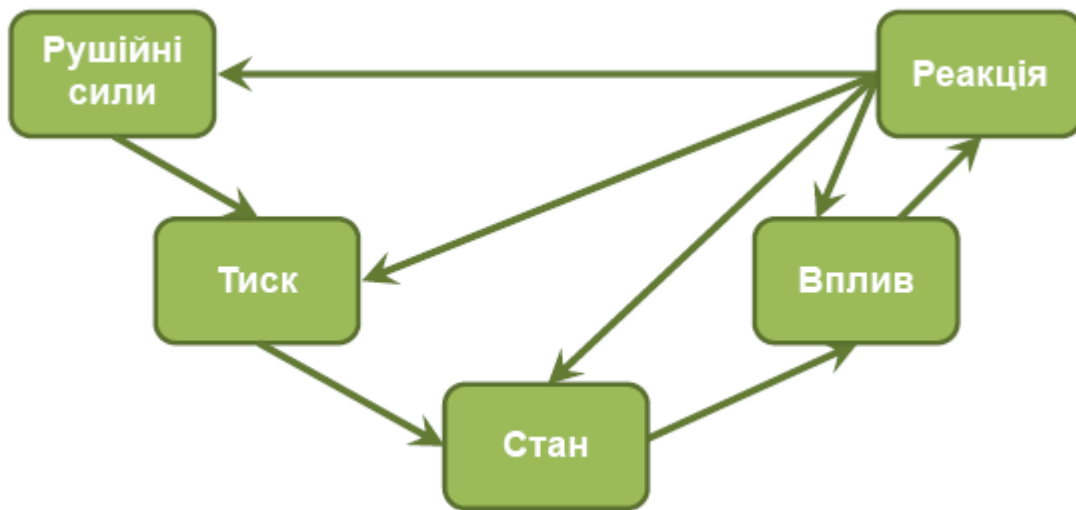

Рисунок 10.4 - Схема «рушійні сили – тиск – стан – вплив – реакція» (РСТСВР)

Модель РСТСВР є основою для аналізу взаємозалежних факторів, що впливають на природне середовище. Рушійні сили – це соціально-економічні фактори й види діяльності, які збільшують або послаблюють навантаження на навколишнє середовище. Тиск означає пряме антропогенне навантаження на навколишнє середовище, здійснюване, викидами або скиданнями забруднюючих речовин і використанням природних ресурсів (наприклад, викиди в атмосферу від автотранспорту). Стан відноситься до поточного стану й тенденцій зміни навколишнього середовища, включаючи параметри якості (такі як рівні забруднення) по повітрю, водним об'єктам і ґрунту; різноманітність видів у конкретному географічному районі; і наявність природних ресурсів, таких як ліс або прісна вода.

Вплив означає наслідки зміни навколишнього середовища для здоров'я людини й інших організмів, а також наслідки для природи й біорізноманіття (наприклад, вплив на здоров'я людей, пов'язаний з атмосферним забрудненням у великому місті або з недоброякісною питною водою). Реакція у відповідь представляє собою конкретні дії, спрямовані на вирішення екологічних проблем. Такими заходами можуть бути, наприклад, збільшення площі охоронюваних природних територій, зниження енергоємності й підвищення частки перероблених і повторно використовуваних відходів.

Індекс Іе охоплює три категорії політики SYS – «Екологічні системи», STR – «Екологічне навантаження» і REG – «Регіональне екологічне керування». Категорії політики містять 13 індикаторів (рис. 10.5, табл. 10.3), а саме AIR – «Повітря», BIO – «Біорізноманіття», LAN – «Земля», WQL – «Якість води», WQN – «Кількість води», RAD – «Радіаційна й екологічна небезпека», EMS – «Викиди в атмосферне повітря», ECO – «Навантаження на екосистеми», WST – «Утворення і використання відходів», WAT – «Водне навантаження», COL – «Участь в екологічних проектах», GHG – «Викиди парникових газів» та TBP – «Трансграничний екологічний тиск». Розрахунок значень індикаторів екологічної сталості здійснюється на основі 44 параметрів.

Інформаційна база. Результати використання індексу екологічного виміру в значній мірі залежать від якості вихідних даних.

Вихідні дані для розрахунку значень параметрів екологічного виміру одержані з екологічних паспортів регіонів України Міністерства охорони навколишнього природного середовища, даних Державного комітету статистики України, Міністерства економіки України, Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та інших джерел.

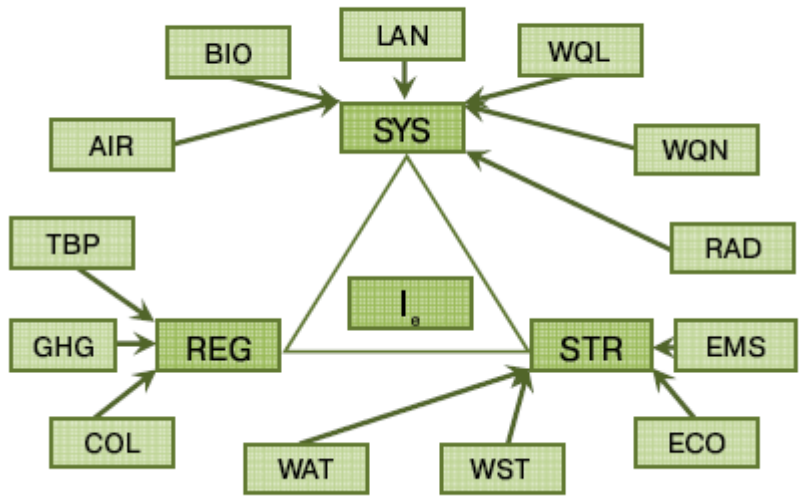

Рисунок 10.5 - Структура індексу екологічного виміру

Таблиця 10.3 - Категорії політики, індикатори та параметри екологічного виміру

Індикатори екологічного виміру	Параметри екологічного виміру
Екологічні системи	
Повітря	Середня концентрація двоокису азоту в атмосферному повітрі міст
	Середня концентрація двоокису сірки в атмосферному повітрі міст
	Середня концентрація пилу в атмосферному повітрі міст
Біорізноманіття	Видив фауни під загрозою
	Видив флори під загрозою
	Об'єкти природно – заповідного фонду
Земля	Техногенне навантаження на природне середовище
	Поширення екзогенних геологічних процесів
	Забруднені ділянки
	Порушені, відпрацьовані та рекультивовані землі
Якість води	Середньорічна концентрація завислих речовин усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону
	Середньорічна мінералізація усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону
	Середньорічна концентрація нітратів усереднена по контрольним створам водних об'єктів регіону
Кількість води	Забрано води з природних джерел у розрахунку на одну особу
	Забрано води з природних підземних джерел у розрахунку на одну особу
Радіаційна й екологічна небезпека	Радіаційна забрудненість території
	Потенційна радіаційна небезпека, що обумовлена можливими техногенними катастрофами на об'єктах ядерного паливного циклу
	Радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в господарстві

	Екологічно небезпечні підприємства
	Зберігання і використання небезпечних хімічних речовин
Екологічне навантаження	
Викиди в атмосферне повітря	Викиди оксидів азоту
	Викиди двоокису сірки
	Викиди летких органічних сполук
	Викиди забруднюючих речовин від автомобільного транспорту
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел у розрахунку на км ²
	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел у розрахунку на одну особу
	Зміна відношення площі зрубаних та загиблих лісових культур та насаджень до площі створених лісових насаджень за останні три роки
Навантаження на екосистеми	Рілля
	Сіножаті та пасовища
	Ліси та інші лісо вкриті площі
	Забудовані землі
	Використано свіжої води у розрахунку на одну особу
Утворення і використання відходів	Використання відходів
	Накопичення відходів
	Утворення відходів I – III класів небезпеки у розрахунку на один км ²
	Утворення відходів I – III класів небезпеки у розрахунку на одну особу
	Площі під твердими побутовими відходами
Водне навантаження	Скинуті забруднюючі речовини
	Скинуті зворотні води у поверхневі водні об'єкти
Регіональне екологічне керування	
Участь в екологічних проектах	Громадські екологічні організації
	Обсяг фактичних коштів на природоохоронні заходи
Викиди парникових газів	Викиди парникових газів до ВРП
	Викиди парникових газів на душу населення
Трансграничний екологічний тиск	Відходи I – III класів небезпеки, передані іншим підприємствам, у т.ч. іншим країнам

Пропонований індекс екологічного виміру I_e враховує національні пріоритети в екологічній політиці, зокрема радіаційне і техногенне навантаження. Отримувані результати, поряд з індексами оцінювання економічної, соціальної й інституціональної складових сталого розвитку дозволяють представити повну картину прогресу регіонів на шляху до сталого розвитку.

Всі індикатори та параметри, які входять до моделі вимірюються за допомогою різних фізичних величин, мають різні інтерпретації та змінюються в різних діапазонах. Тому вони були приведені до нормованого виду таким чином, щоб їхні змінювання відбувалися у діапазоні від 0 до 1. Значення вказаних індикаторів, що відповідають низькій екологічній сталості є числовими величинами близькими до 0, а високій екологічній сталості – наближуються до 1.

Ця нормалізація дозволяє розрахувати кожен з індикаторів через його складові (показники) і значення індексу через значення індикаторів та категорій політики.

$$\begin{aligned}I_e &= \frac{1}{3}I_{SYS} + \frac{1}{3}I_{STR} + \frac{1}{3}I_{REG}, \\I_{SYS} &= \frac{1}{6}I_{AIR} + \frac{1}{6}I_{BIO} + \frac{1}{6}I_{LAN} + \frac{1}{6}I_{WQL} + \frac{1}{6}I_{WQN} + \frac{1}{6}I_{RAD}, \\I_{STR} &= \frac{1}{4}I_{EMS} + \frac{1}{4}I_{ECO} + \frac{1}{4}I_{WST} + \frac{1}{4}I_{WAT}, \\I_{REG} &= \frac{1}{3}I_{COL} + \frac{1}{3}I_{GHG} + \frac{1}{3}I_{TBP}.\end{aligned}$$

(10.6)

Вагові коефіцієнти у формулах розрахунку індикаторів екологічного виміру обираються таким чином, щоб дати можливість забезпечити одну й ту ж вагу складових в цьому індексі. Це обумовлено тим, що присвоєння екологічним параметрам певних ваг є складним завданням для експертів, а статистичні методи, зокрема аналіз головних компонент й факторний аналіз, показують майже рівноцінні їхні ваги у межах індикаторів, до яких вони входять. Тому індикатори екологічного виміру є рівнозваженими середніми значень параметрів, і значення категорій політики екологічного виміру є рівнозваженими середніми значень індикаторів.

Таблиця 10.4 - Значення індикаторів сталого розвитку (за екологічними показниками) регіонів України за даними 2006 року

Вимір	Екологічний вимір												
Категорія політики	Екологічні системи					Екологічне навантаження					Регіональне екологічне керування		
Регіон	I_{AIR}	I_{BIO}	I_{LAN}	I_{WQL}	I_{WQN}	I_{RAD}	I_{EMS}	I_{ECO}	I_{WST}	I_{WAT}	I_{COL}	I_{GHG}	I_{TBP}
АР Крим	0,310	0,082	0,570	0,345	0,649	0,992	0,983	0,597	0,718	0,000	0,151	0,803	0,801
Вінницька обл.	0,829	0,251	0,582	0,851	0,000	0,672	0,920	0,721	0,986	0,947	0,254	0,571	1,000
Волинська обл.	1,000	0,212	0,686	0,891	0,310	0,753	0,994	0,864	0,840	0,894	0,218	0,962	1,000
Дніпропетровська	0,403	0,000	0,564	0,726	0,508	0,601	0,717	0,844	0,893	0,509	0,793	0,738	0,998
Донецька обл.	0,966	0,026	0,087	0,552	0,393	0,814	0,568	0,767	0,000	1,000	1,000	0,307	0,923
Житомирська обл.	0,968	0,037	0,675	0,884	0,063	0,000	0,995	0,910	0,785	0,888	0,089	0,982	1,000
Закарпатська обл.	0,743	0,285	0,996	0,614	0,068	0,912	0,986	0,881	0,955	0,950	0,335	0,969	1,000
Запорізька обл.	0,969	0,016	0,783	0,731	0,467	0,738	0,868	0,910	0,368	0,416	0,610	0,524	1,000
Івано-Франківська обл.	0,789	0,191	0,768	0,382	0,113	0,846	0,692	0,835	0,893	0,892	0,436	0,371	1,000
Київська обл.	0,706	0,471	0,784	0,163	0,431	0,076	0,914	1,000	0,892	0,452	0,254	0,000	0,984
Кіровоградська обл.	0,387	0,069	0,744	0,623	0,117	0,792	0,992	0,702	0,813	0,933	0,324	0,890	0,715
Луганська обл.	0,534	0,039	0,039	0,769	1,000	0,962	0,563	0,761	0,738	0,805	0,489	0,690	0,999
Львівська обл.	0,954	0,136	0,870	0,726	0,443	0,880	0,946	0,790	0,815	0,883	0,210	0,846	1,000
м. Київ	0,464	0,191	0,000	0,661	0,268	0,388	0,000	0,527	0,798	0,622	0,540	0,973	1,000
м. Севастополь	0,678	1,000	0,155	0,794	0,242	1,000	0,900	0,000	0,853	0,806	0,264	1,000	1,000
Миколаївська обл.	0,963	0,073	0,782	0,845	0,140	0,723	0,992	0,739	0,708	0,881	0,363	0,890	0,933
Одеська обл.	0,000	0,356	0,844	0,000	0,600	0,707	0,986	0,691	0,514	0,843	0,348	0,171	1,000
Полтавська обл.	0,716	0,057	0,890	0,849	0,334	0,740	0,923	0,791	0,695	0,840	0,411	0,950	0,997
Рівненська обл.	0,759	0,173	0,880	0,742	0,228	0,135	0,955	0,880	0,832	0,872	0,340	0,947	1,000
Сумська обл.	0,376	0,106	0,892	0,682	0,189	0,700	0,985	0,819	0,570	0,918	0,020	0,864	0,447
Тернопільська обл.	0,990	0,158	0,168	0,776	0,124	0,763	0,994	0,726	1,000	0,926	0,209	0,864	1,000
Харківська обл.	0,957	0,174	0,891	0,924	0,427	0,896	0,923	0,760	0,754	0,879	0,494	0,759	0,996
Херсонська обл.	0,583	0,250	0,725	0,391	0,781	0,882	0,982	0,857	0,797	1,000	0,254	0,991	0,000
Хмельницька обл.	0,602	0,206	0,782	0,826	0,149	0,698	1,000	0,734	0,835	0,949	0,000	0,846	1,000
Черкаська обл.	0,164	0,036	0,766	1,000	0,266	0,486	0,970	0,741	0,753	0,819	0,174	0,839	1,000
Чернівецька обл.	0,340	0,129	0,390	0,733	0,064	0,752	0,998	0,783	0,817	0,929	0,237	0,831	1,000
Чернігівська обл.	0,986	0,120	1,000	0,879	0,247	0,728	0,983	0,822	0,773	0,885	0,156	0,912	1,000
Середнє значення по Україні	0,672	0,179	0,641	0,680	0,319	0,690	0,879	0,758	0,755	0,805	0,332	0,759	0,918

Таблиця 10.5. Рейтинги регіонів України згідно індексів та категорій політики сталого розвитку за даними 2006 року

Регіон	R_{SD} 2006	Ступінь гармонізації R_G	Індекси			Категорії політики											
			R_{ec}	R_{en}	R_s	Економічний вимір				Екологічний вимір			Соціальний вимір				
						R_{BP}	R_{PD}	R_{RP}	R_{IM}	R_{SIS}	R_{STR}	R_{REG}	R_{KS}	R_{HD}	R_{ID}	R_{OL}	
АР Крим	АР	27	7	11	27	22	13	6	11	12	22	26	23	16	21	20	26
Вінницька обл.	ВН	15	14	12	13	10	10	19	13	13	16	4	21	20	12	14	7
Волинська обл.	ВЛ	9	26	24	3	18	23	27	25	16	13	7	10	26	12	5	15
Дніпропетровська	ДП	3	4	3	10	12	3	8	3	3	5	21	1	5	9	19	17
Донецька обл.	ДН	5	6	2	22	26	2	2	2	4	20	25	8	12	24	24	27
Житомирська обл.	ЖТ	21	17	18	16	24	18	10	18	21	19	9	14	21	18	18	20
Закарпатська обл.	ЗК	8	27	23	2	17	25	7	24	20	24	1	4	27	23	2	4
Запорізька обл.	ЗП	6	3	4	15	3	7	14	5	2	7	23	12	8	7	7	10
Івано-Франківська обл.	ІФ	18	15	20	21	4	19	23	20	14	6	19	22	23	15	4	1
Київська обл.	КО	24	5	10	26	11	5	15	9	8	14	15	27	9	5	12	14
Кіровоградська обл.	КР	25	19	17	18	27	16	17	19	15	23	10	19	23	25	27	19
Луганська обл.	ЛГ	13	10	6	14	25	11	21	6	5	21	22	11	15	27	23	25
Львівська обл.	ЛВ	4	11	8	4	2	9	4	8	10	11	11	17	4	5	3	3
м. Київ	КВ	1	1	1	24	1	1	1	1	1	26	27	2	1	1	16	2
м. Севастополь	СВ	17	25	27	11	19	27	19	21	26	3	24	6	14	2	21	24
Миколаївська обл.	МК	12	22	14	7	23	15	11	12	16	2	13	9	21	11	22	21
Одеська обл.	ОД	23	2	7	25	9	6	3	7	7	27	20	24	2	20	24	13
Полтавська обл.	ПЛ	7	12	9	5	8	8	24	10	9	4	16	3	7	4	10	23
Рівненська обл.	РВ	11	23	22	8	5	20	16	23	23	10	8	5	19	10	1	9
Сумська обл.	СМ	25	8	13	23	6	21	18	15	11	25	18	25	10	16	6	18
Тернопільська обл.	ТР	13	24	25	9	7	24	13	26	27	9	3	13	6	22	15	8
Харківська обл.	ХА	2	9	5	1	15	4	5	4	6	18	14	7	3	3	26	11
Херсонська обл.	ХР	21	16	21	19	14	22	22	22	24	17	2	26	17	26	8	6
Хмельницька обл.	ХМ	16	18	19	12	20	14	9	14	24	15	6	20	18	8	17	5
Черкаська обл.	ЧК	19	13	15	20	21	12	26	17	18	1	17	18	25	14	13	12
Чернівецька обл.	ЧН	20	21	26	17	13	26	12	27	22	8	5	16	11	19	11	16
Чернігівська обл.	ЧР	10	20	16	6	16	17	25	16	19	12	12	15	13	17	9	22

10.3 Аналіз екологічного виміру сталого розвитку регіонів України

За результатами розрахунків до "лідерів" екологічного виміру сталого розвитку можна віднести такі регіони як Харківщина, Закарпаття, Волинь та Львівщина, які мають найвищі значення індексу екологічного виміру Іе (табл. 10.4 -10.5). З іншого боку, такі області як Сумська, Донецька Київська, Одеська, АР Крим та м. Київ мають найнижчі значення індексу, що свідчить про значні проблеми в екологічній сфері. Проведення зворотного аналізу, від індексу до індикаторів і показників, дозволяє виявити найбільш значні проблеми областей на шляху до сталого розвитку.

Необхідно відзначити, що результати, отримані після статистичної обробки вихідних даних зручно представити у вигляді екологічних профілів окремих областей.

Екологічний профіль – це графічне відображення групового аналізу оцінюваних об'єктів на рівні категорій політики. Екопрофіль дозволяє наочно й швидко проаналізувати недоліки й переваги екологічної сталості в регіоні.

Очевидно, що кожний регіон має свої слабкі й сильні сторони, а тому й власний унікальний екологічний профіль. Аналіз регіонів з подібними значеннями індексу, але різними екопрофілями, допомагає відобразити проблемні сфери, з якими зіштовхується регіон. Аналіз подібностей і розбіжностей серед регіонів однієї групи дозволяє зробити висновки щодо ефективності їхньої екологічної політики: контролю забруднення повітря, відновлення біорізноманіття й т.п. Індикатори екологічної сталості дозволяють виявити пріоритетні екологічні проблеми областей в розрізі екологічної сталості.

Таблиця 10.6 - Екологічна сталість регіонів України за даними 2006 року

Оцінювані об'єкти	Екологічний вимір сталого розвитку
Волинська область, Закарпатська область, Харківська область	Висока екологічна сталість
Дніпропетровська область, Миколаївська область, Львівська область, Полтавська область, Рівненська область, Тернопільська область, Чернігівська область,	Екологічна сталість вище середньої
Вінницька область, Житомирська область, Запорізька область, Івано-Франківська область, Кіровоградська область, м. Севастополь, Луганська область, Херсонська область, Хмельницька область, Черкаська область, Чернівецька область	Середня екологічна сталість
Донецька область, Сумська область	Екологічна сталість нижче середньої
АР Крим, Київська область, м. Київ, Одеська область	Низька екологічна сталість

Як видно з рис. 10.6 «лідери» екологічної сталості (Харківщина, Закарпаття) мають більш - менш рівноцінний розподіл високих значень категорій політики, без тяжіння у ту чи іншу сторону. У той час як «аутсайтери» (Крим, Київ) мають низькі значення категорій політики (Крим) або дуже нерівноцінні їх значення (Київ), що при агрегуванні показує низьку екологічну сталість (рис. 10.7).

Харківська область Закарпатська область

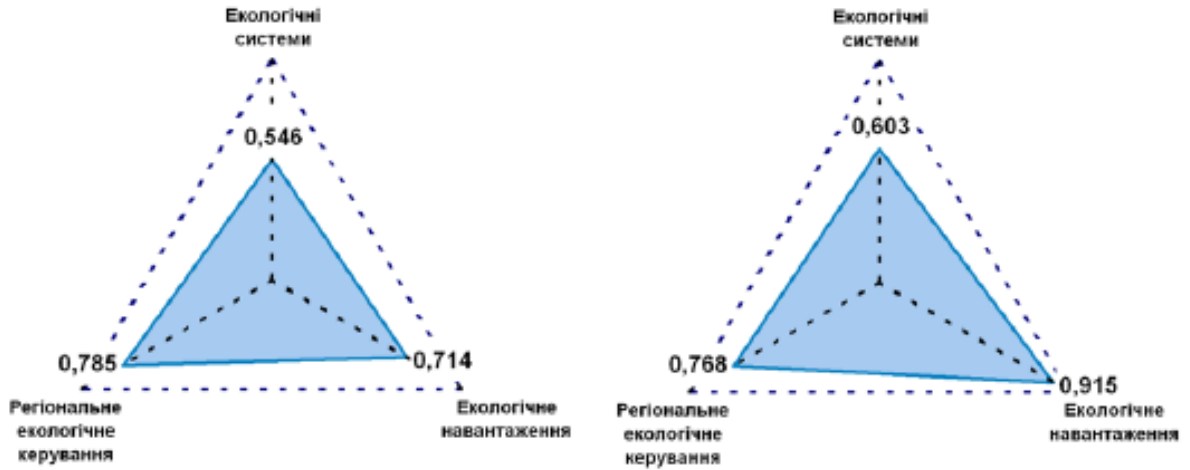

Рисунок 10.6 - Екологічні профілі «лідерів»

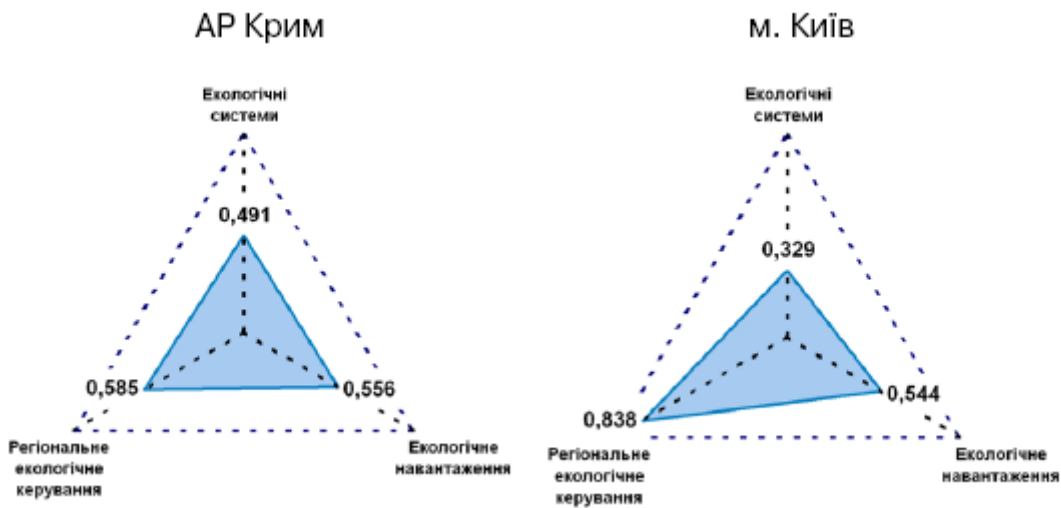

Рисунок 10.7 - Екологічні профілі «аутсайдерів»

Вінницька область Луганська область

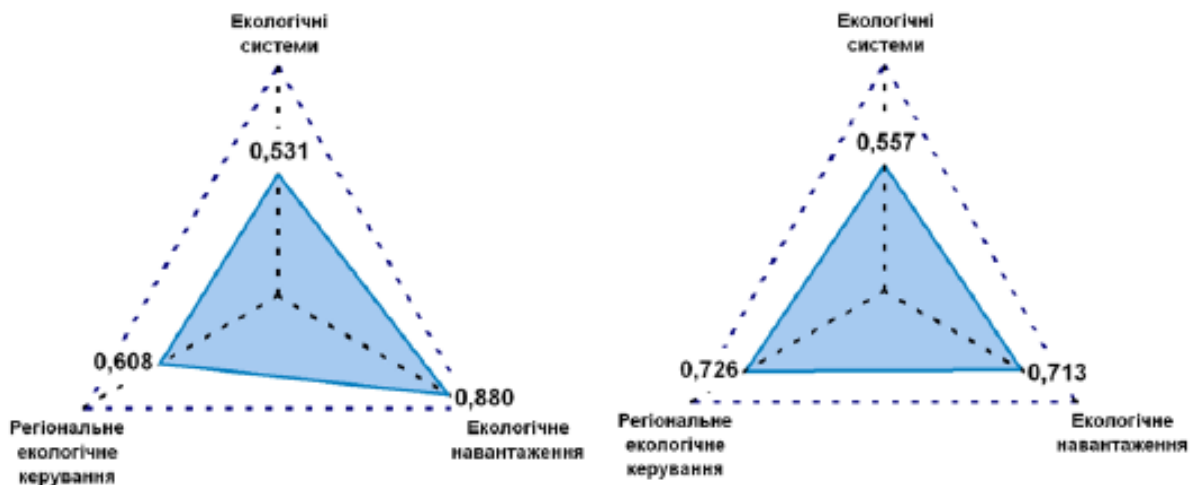

Рисунок 10.8. Екологічні профілі регіонів середніх за рейтингом

Аналізування екопрофільів «сусідів» рейтингу, напр. Вінницької (13 місце) й Луганської (14 місце) областей, які займають нішу середньої екологічної сталості, чітко виявляє категорії політики, що потребують втручання (рис. 10.8).

Питання для самоконтролю

1. Основні положення методики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСП).
2. Які глобальні індекси використовуються для обчислення I_{sd} та G ?
3. Загальні принципи визначення індексу та ступені гармонізації сталого розвитку.
4. Назвіть основні категорії політики та індикатори оцінювання сталого розвитку регіонів України.
5. Як визначається ступінь гармонізації сталого розвитку?
6. Зробіть аналіз екологічного профілю промислових регіонів.

Завдання на самопідготовку:

1. Закріпити отримані на лекції знання.
2. Підготувати самостійно теми та представити реферати «Екологічні показники на основі даних дистанційного зондування» і «Використання екологічних індикаторів у державних звітах про стан навколишнього середовища в країнах Східної Європи, Кавказу й Центральної Азії».

Семінарське заняття № 7

з навчальної дисципліни «Організація управління в екологічній діяльності»

**Модуль 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ НАВКОЛИШНІМ ПРИРОДНИМ
СЕРЕДОВИЩЕМ.**

**Розділ 14: «Державне екологічне управління шляхом розробки і впровадження програм
охорони навколишнього природного середовища »**

Тема: «Система громадського екологічного управління»

Виховна мета: Розвиток у студентів екологічного мислення, формування природоохоронного світогляду.

Навчальна мета:

1. Ознайомити студентів із загальними принципами системи громадського екологічного управління.
2. Довести до студентів інформацію про функції громадського екологічного управління.
3. Показати студентам реальну можливість застосування отриманої на лекції інформації у практичній діяльності працівника системи МНС.

Навчальні групи: курсанти, студенти.

Тривалість: 2 години.

Місце проведення: за розкладом.

Матеріальне забезпечення: 1) мультимедійна презентація;
2) література з дисципліни.

План

Вступ.

12.1. Форми участі громадськості.

12.2. Законодавчі засади громадського екологічного управління.

12.3 Функції громадського екологічного управління.

12.4. Посилення ролі неурядових організацій.

12.5. Міжнародні аспекти зміцнення потенціалу місцевих громад.

Висновки.

Література:

1. Закон України від 26 червня 1991 р. № 1268-ХІІ "Про охорону навколишнього природного середовища".

2. Закон України від 11 жовтня 1991 р. № 1650-ХІІ "Про місцеве самоврядування в Україні".

3. Екологія і закон. Екологічне законодавство України: У 2 кн. / Відп. ред. В. і. Андрейцев. — К.: Юрінком Інтер, 1997.

4. Програма дій "Порядок денний на ХХІ століття" ("А6&Н)А-21"). — К.: Інтелсфера, 2000.

5. Ріо-де-Жанейро — Йоганнесбург: паростки ноосферогенезу і відповідальність за майбутнє / В. Я. Шевчук, Г. О. Білявський, Ю. м. Саталкін та ін.; За ред. В. Я. Шевчука. — К: Геопринт, 2002.

Вступ

Екологічні проблеми найкраще вирішуються за участі всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожен індивід повинен мати можливість доступу до всієї інформації про навколишнє середовище й екологічні загрози, яка є в розпорядженні владних структур, у тому числі до інформації про небезпечні речовини та види діяльності, а також можливість брати участь у процесі прийняття рішень.

Влада повинна гарантувати громадськості можливість висловлення думок щодо проблем охорони навколишнього середовища. Цього можна досягти тільки за допомогою правових механізмів і це стало загальноприйнятим принципом у всьому світі. У кінцевій декларації Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992) було особливо наголошено на публічній природі інформації та участі громадськості.

Принципи Всесвітнього саміту в Ріо-де-Жанейро були розвинуті в Організаційній конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті рішень (ратифікована Верховною Радою України в 1999 р.).

Сторони цієї Конвенції:

- підтвердили необхідність захитати га оберігати навколишнє середовище, поліпшувати його стан, а також забезпечувати с екологічно безпечний розвиток:
- визнали, що адекватна охорона навколишнього середовища важлива для добробуту людини, дотримання основних прав людини, у тому числі права на життя;
- визнані, що кожна людина мас право жити в навколишньому середовища сприятливому для її здоров'я та добробуту, а також зобов'язана, як індивідуально, так і спільно s іншими людьми, захитати й поліпшувати навколiшки середовище на благо нинішнього та прийдешніх поколінь;
- врахували, що для забезпечення можливості відстоювати не правота виконувати цей обов'язок громадини повинні мати доступ до інформації, право брати участь у процесі прийняття рішень, доступ до правосуддя з пиши", що стосуються навколишнього середовища;
- визнали, що з питань, які стосуються навколишнього середовища, розширення доступу до інформації та участь громадськості в процесі прийняття рішень підвищують якість рішень, що приймаються, сприяють поліпшенню поінформованості громадськості щодо екологічних проблем, надають громадськості можливість висловлювати стурбованість, а державним органам - нести належний облік таких інтересів;
- визнали, що державні органи володіють екологічною інформацією в інтересах громадськості;
- відзначили важливість забезпечення споживачів належною інформацією про продукцію для палання їм можливості робиш екологічно обґрунтований вибір;
- визнали занепокоєність громадськості у зв'язку з навмисним вивільненням генетично змінених організмів у навколишнє середовище і необхідність піл вище ним прозорості та активізації участі громадськості в процесі прийняття рішень у галузі генетично змінених організмів.

Зазначимо, що доступ громадськості до екологічної інформації забезпечує її повноцінну участь у процесі екологічною управління. Без інформації немає жодного управління, у німу числі громадською.

12.1. Форми участі громадськості

Конституційне право і обов'язок кожною громадянина охоронити навколишнє середовище тягне за собою також право голосу кожного в процесі прийняття рішень, у формуванні Н і застосуванні екологічної політики, а також у підготовні проектів законів, що стосуються навколишнього середовища. У багатьох країнах різні форми участі громадськості було закріплено законодавчими актами, радіннями і культурою. Право участі може реалізовуватись індивідуально або колективно. Кожен має право співпрацювати з іншими і формувати організації асоціації, що представлятимуть і захищатимуть екологічні інтереси населення.

У країнах із досить розвиненим правовим закріпленням участі громадськості це питання обговорювалось протягом років. Деякі дискусії, що виникають при цьому, що навіть не завершені. Аргументи, спрямовані проти участі громадськості, такі, дуже дорогою. Затягує процес прийняття рішень, гальмує здійснення політики. Однак юридично мінна система участі громадськості має і позитивні моменти .для влади, оскільки па практиці якість пронесу прийняття рішень стає винною, так само як і якість виконання закону. До тою ж. чимало громадян у суспільстві можуть підтримати певні заходи, запроваджувати урядом, і між органами влади та громадськістю встановлюються відносини, що ґрунтується на вза'ємодовірі. Останні аргументи, безумовно, переважають.

Здорове навколишні середовище не турбота і відповідальність усіх громадян суспільства.

Громадськість — люди чи організації які не є органами влади. - плин із найважливіших національних ресурсів дія гармонізації життєдіяльності суспільства. Громадяни, неурядові організації, підприємці — всі вони становлять громадськість. Кожен член громадськості приносить із собою унікальний підхід до розв'язання екологічних питань. Усі разом вони мають більше знань про природні ресурси і проблеми забруднення у своїй країні, ніж уряд. А сама їх кількість робить, громадськість найбільшою рушійною силою. Проте щоб переконатись у тому прийняті рішення і закони стосовно навколишнього середовища є слухними і відповідними, усі члени громадськості повинні мати можливість висловлювати свою позицію опротестовувати рішення, закони і дії, які не відповідають їхнім поглядом.

Неурядова (громадська) організація (НУО) може бути визначення як:

- група громадян, що здійснюють опозиційну діяльність щодо запропонованого урядом проекту;
- асоціація незалежних учених-експертів, які надають урядові поради і певного питання;
- коаліція представників проміє юності, які доводять до відома уряду погляди своїх компаній.

Діапазон екологічних НУО коливається від груп з невизначеною структурою до ультрасучасних, досить організованих інститутів із відділами на національному і міжнародному рівнях.

Швидкий розвиток НУО призвів до виникнення багатьох суперечностей взаємодії. Незважаючи на спільну турботу громадськості про стан навколишнього середовища. існує чимало різних шляхів досягнення спільної мети, стратегій діяльності, відповідно до яких НУО можна подіти на три категорії:

1. Групи та організації, що переважно зайняті політикою охорони навколишнього середовища, яка проводиться урядом. Вони намагаються впливати на офіційну політику за допомогою різноманітних засобів і якщо це потрібно, змінювати її. Ці групи являють собою приму форму участі громадськості в державному екологічному управлінні

2. Групи та організації, що переважно здійснюють інформаційну та освітянську діяльність. Вони прагнуть впливати на свідомість громадськості, змінювати її менталітет стосовно довкілля. Отже, ці групи впливають на політичний процес прийняття рішень і офіційну політику непрямым шляхом.

3. Групи та організації, члени яких самі ведуть екологічно свідомий і здоровий спосіб життя. Власним прикладом вони намагаються переконати інших, змінити загальний менталітет.

Для більшої ефективності системи участі громадськості в прийнятті важливих рішень необхідним є виконання правових умов. Це стосується насамперед таких трьох основних форм участі громадськості:

- право на доступ до достовірної інформації;
- право участі в процедурах прийняття рішень;
- право подавати скарги та звернення з позовом до суду.

Можна використовувати і так звані "демократичні методи участі громадськості", наприклад голосування за політичні партії та (або) політиків, які переконано стоять на позиціях охорони навколишнього природного середовища; письмове та усне звернення до своїх обранців; участь у референдумі.

Завжди, коли необхідно вжити той чи інший захід перед винесенням остаточного рішення, можливе публічне слухання, у процесі якого його ініціатори (переважно уряд) надають інформацію щодо своїх планів. Потім громадяни, учасники слухань, висловлюють свої думки з цього приводу. Такі слухання можуть бути суто інформаційними або із зауваженнями та скаргами. Найпродуктивнішими є слухання, у яких обидві сторони беруть слово і між ініціаторами та учасниками відбувається дискусія. Слухання здебільшого збираються органом, який прагне прийняти рішення. Ним, як уже зазначалось, можуть бути національний уряд, регіональні та місцеві органи влади. У багатьох випадках вони юридично зобов'язані організувати слухання перед прийняттям остаточного рішення, тому звіт такого слухання є важливим документом для прийняття рішення.

12.2. Законодавчі засади громадського екологічного управління

Поняття "громадське управління в галузі охорони навколишнього природного середовища" має своє законодавче визначення. Таке управління здійснюється громадськими об'єднаннями та організаціями (якщо така діяльність передбачена їх статутами), зареєстрованими відповідно до законодавства України. Згідно із законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначено такі повноваження громадських об'єднань:

- розробляти і пропагувати свої природоохоронні програми;
- утворювати громадські фонди охорони природи; за погодженням із місцевими радами народних депутатів за рахунок власних коштів і добровільної трудової участі членів громадських об'єднань виконувати роботи з охорони та відновлення природних ресурсів, збереження та поліпшення стану навколишнього природного середовища;
- брати участь у проведенні спеціально уповноваженими державними органами екологічного управління перевірок виконання підприємствами, установами та організаціями природоохоронних планів і заходів;
- проводити громадську екологічну експертизу, обнародувати її результати і передавати їх органам, уповноваженим приймати рішення;
- одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела його забруднення, програми і заходи щодо охорони навколишнього природного середовища;
- виступати з ініціативою проведення референдумів із питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, використанням природних ресурсів та забезпеченням екологічної безпеки;
- вносити до відповідних органів пропозиції про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- подавати до суду позови про відшкодування шкоди, завданої внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань;
- брати участь у заходах міжнародних неурядових організацій із питань охорони навколишнього природного середовища.

12.3 Функції громадського екологічного управління

Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища" визначені спеціальні функції громадського екологічного управління (ГЕУ). Це організація і проведення громадської екологічної експертизи і громадського контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Громадська екологічна експертиза здійснюється незалежними групами спеціалістів з ініціативи громадських об'єднань, а також місцевих органів влади за рахунок їх коштів або на громадських засадах. Ця експертиза проводиться незалежно від державної екологічної експертизи. Висновки громадської екологічної експертизи можуть враховуватись органами, які здійснюють державну екологічну експертизу, а також органами, що зацікавлені в реалізації проектних рішень або експлуатують відповідний об'єкт експертизи.

Громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища згідно з положенням, яке затверджується Міністерством екології та природних ресурсів України.

Громадські інспектори охорони навколишнього природного середовища:

- беруть участь у проведенні спільно з працівниками органів державного контролю рейдів та перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями та громадянами законодавства про охорону навколишнього природного середовища, норм екологічної безпеки та використання природних ресурсів;
- складають протоколи стосовно порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища і подають їх органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища та правоохоронним органам для притягнення винних до відповідальності;
- наляють допомогу органам державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища для запобігання екологічним правопорушенням.

Ще однією важливою функцією ГЕУ є підтримка громадських екологічних ініціатив. Ця функція законодавчо не визначена, хоча й спрямована перш за все на підтримку законодавчих прав і здійснення обов'язків громадян. Кожен громадянин України згідно з чинним законодавством має право на:

- безпечне для його життя й здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних і господарських органів, установ та організацій із них питань:
- участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального й комплексного використання природних ресурсів;
- здійснення загального й спеціального використання природних ресурсів;
- об'єднання в громадські екологічні формування;
- одержання в установленому порядку повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища і його вплив на здоров'я населення;
- участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- одержання екологічної освіти;

- подання в суд позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян про відшкодування шкоди, завданої їхньому здоров'ю і майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Екологічні права громадян забезпечуються:

- проведенням широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення і поліпшення стану навколишньої природного середовища;

- обов'язком міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи щодо запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування та розміщення продуктивних сил, піл час будівництва та експлуатації народногосподарських об'єктів:

- участю громадських об'єднань та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища:

- здійсненням державного и громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишньої природного середовища;

- компенсацію в установленому порядку шкоди, завданої здоров'ю і майну громадян унаслідок порушення законодавства про охорону навколишньої природного середовища;

- невідворотністю відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишньої природного середовища.

Будь-яка діяльність, що перешкоджає здійсненню права громадян на безпечне навколишнє природне середовище м інших екологічних прав, підлягає припиненню в порядку, встановленому законодавством України.

Держава гарантує своїм громадянам реалізацію екологічних прав, наданих їм законодавством. Ради народних депутатів, спеціально уповноважені державні органи управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів зобов'язані надавати всебічну допомогу громадянам у здійсненні природоохоронної діяльності, враховувати їхні пропозиції щодо поліпшення стану щодо навколишньої природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, залучати громадян до участі у вирішенні питань про охорону навколишньої природного середовища та раціонального використання природних ресурсів. Порушені права громадян у галузі охорони навколишньої природного середовища мають бути поновлені, а їх захист – здійснений у судовому порядку відповідно до законодавства України.

Громадяни України зобов'язані:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища:

- здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних норм і шив та лімітів використання природних ресурсів;

- не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів:

- вносити плату за спеціальне використання природних ресурсів та штрафи та екологічні правопорушення:

- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим неї а пінним впливом на навколишнє природне середовища.

Громадське екологічне управління повинне забезпечити участь громадськості в процесах надання дозволів і в процесі оцінки впливу на навколишнє середовище з розповсюдженням інформації про діяльність, що може призвести до шкідливого впливу на навколишні, середовище. Слід розробити й прийняти механізми комплексною узгодження позицій між суб'єктами господарської діяльності, органами відповідальними за надання дозволів, і громадськістю територіальних громад. Прикладом можуть слугувати відповідні положення Конвенції щодо оцінки впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті (Еспо, 1991) і Конвенції щодо охорони і використання трансграничних водотоків і міжнародних озер (Гельсінкі, 1992).

Громадське екологічне управління має сприяти здійсненню програм, метою яких є надання населенню екологічної інформації щодо споживчої продукції, наприклад шляхом здійснення програм підвищення екологічної поінформованості, перевірки декларацій і заяв про виробництво екологічно безпечної продукції, розробки проектів інформаційно - просвітницької роботи зі споживачами і публікації результатів порівняльної перевірки продукції з екологічними критеріями.

Для створення навколо суб'єктів господарської та підприємницької діяльності сильної громадської думки, що примушує їх впроваджувати екологічно безпечні методи виробництва і виробляти екологічно чисту продукцію, потрібно підтримувати акції з підвищення поінформованості населення, які проводяться екологічними рухами та асоціаціями споживачів.

Щоб підтримати дієвість громадського екологічного управління, необхідно закріпити в законодавстві всі його повноваження та функції, а за неурядовими організаціями — чітко визначені юридичні права, надавши їм, зокрема, право на доступ до інформації і право на судовий розгляд.

В Україні склалася досить розвинута інфраструктура системи неурядових і громадських організацій, які за надання їм відповідного юридичного статусу можуть сформувати національну систему громадського екологічного управління. Це такі найвпливовіші організації:

- Всеукраїнська екологічна ліга;
- Українське товариство сталого розвитку;
- Українська екологічна асоціація "Зелений світ";
- Українське відділення міжнародної спілки "Екологія людини";
- Міжнародний фонд Дніпра;
- Міжнародна організація "Громадська ініціатива";
- Українське товариство охорони природи;
- Всеукраїнський комітет підтримки програм ООН щодо навколишнього середовища;
- Неурядова екологічна організація "МАМА-86";
- Коаліція українських екологічних неурядових організацій "АЛТЕ Р-ЕКО";
- Еколого-просвітній клуб "Гармонія";
- Екологічне дитяче об'єднання "Зелений гомін".

12.4. Посилення ролі неурядових організацій

Неурядові організації відіграють ключову роль у формуванні й впровадженні демократичних структур, що ґрунтуються на їх участі. Авторитет цих організацій пояснюється тією відповідальною і конструктивною роллю, яку вони виконують у суспільстві/. Неурядові організації, а також місцеві екологічні рухи повинні бути визнані партнерами у вирішенні екологічних проблем суспільства, держави в межах національного екологічного партнерства. Незалежність є однією з основних і невід'ємних властивостей неурядових організацій та обов'язковою умовою реальної участі у вирішенні проблем розвитку та життєдіяльності суспільства.

Нині, коли світове співтовариство прагне відійти від нераціональних моделей розвитку і стати на шлях екологічно безпечного і гармонійного розвитку, одне з основних завдань, що стоять перед ним, полягає в тому, щоб сприяти розумінню загальної мети всіма верствами суспільства. Можливість забезпечення розуміння такої мети залежатиме від готовності всіх верств суспільства брати участь у дійсно широкому співробітництві й діалозі та від визнання самостійної ролі, зобов'язань і особливого потенціалу кожного.

Неурядові організації, зокрема й некомерційні, володіють визнаним і різноманітним досвідом, спеціальними знаннями й потенціалом у тих галузях, що матимуть особливе значення для впровадження та огляду екологічно безпечного і соціально орієнтованого збалансованого розвитку. Отже, співтовариство неурядових організацій являє собою загальносвітову мережу, яку слід залучити до роботи з досягнення цих загальних цілей, наділити відповідними повноваженнями і зміцнити.

Щоб потенційний внесок неурядових організацій реалізувати повністю, в установах, які несуть відповідальність за впровадження принципів збалансованого розвитку, у рамках спрямованих на це програм слід стимулювати якомога тісніший зв'язок і співробітництво між міжнародними організаціями, національними урядами й місцевими органами управління та неурядовими організаціями. Неурядовим організаціям також необхідно розвивати співробітництво і взаємодію між собою, з тим щоб підвищити свою ефективність як учасників діяльності із забезпечення збалансованого розвитку.

Суспільство, уряди і міжнародні органи повинні мати організаційно-правові механізми, за допомогою яких неурядові організації могли б відповідально та ефективно відігравати роль партнерів у процесі екологічно безпечного розвитку.

Для підвищення ролі неурядових організацій як суспільних партнерів уряду слід за їх погодженням почати процес розгляду офіційних процедур і механізмів, які б забезпечили реальну участь цих організацій на всіх рівнях: від розробки політики і прийняття рішень до їх впровадження.

Також слід налагодити плідний діалог на національному рівні між усіма неурядовими організаціями та їхніми самостійними групами, із тим щоб визнати й зміцнити їх відповідну роль у впровадженні екологічно безпечного і збалансованого розвитку.

Уряд має заохочувати і забезпечувати участь неурядових організацій у розробці, створенні та оцінці офіційних механізмів і процедур з огляду процесу впровадження принципів збалансованого розвитку на всіх рівнях. Для цього потрібно:

- розглянути і визначити шляхи вдосконалення наявних процедур і механізмів, які забезпечують реальну участь неурядових організацій у розробці стратегій, прийнятті рішень, впровадженні та оцінці екологічних політик (державних, корпоративних, місцевих);

- поліпшити наявні, а за відсутності таких — створити в кожній установі процедури і механізми, які б враховували спеціальний досвід і лозини неурядових організацій у питаннях розробки стратегій і програм, впровадження їх та оцінки:

- проаналізувати обсяги фінансування та адміністративної підтримки неурядових організацій, масштаби й ефективність їхньої участі у впровадженні проектів і програм, із тим щоб підвищити їхню роль як суспільних партнерів;

- розробити доступні й ефективні засоби забезпечення реальної участі неурядових організацій у процесах спостереження та оцінки впровадження принципів збалансованого розвитку;

- заохочувати і створювати умови для неурядових організацій, їхніх самостійних систем для сприяння контролю та оцінці стратегій і програм, спрямованих на впровадження принципів збалансованого розвитку, гармонізації життєдіяльності суспільства:

- надавати неурядовим організаціям належний доступ до точних і вчасних даних та інформації в інтересах забезпечення ефективності їх програм і заходів та їхньої ролі в діяльності з підтримки збалансованою розвитку.

Крім того, уряду слід здійснити заходи, щоб налагодити або поліпшити діалог із неурядовими організаціями та їхніми самостійними об'єднаннями, які представляють усі верстви суспільства. Це могло б слугувати:

- розгляду прав та обов'язків цих організацій;
- ефективному спрямуванню комплексного внеску неурядових організацій у процес розробки стратегій на урядовому рівні;
- сприянню неурядовій координації у впровадженні національних стратегій на рівні програм;
- заохочуванню і забезпеченню розвитку співробітництва та діалогу між місцевими неурядовими організаціями і місцевими органами управління в заходах, спрямованих на досягнення стратегічних цілей;
- включенню неурядових організацій у національні механізми або процедури, створені для впровадження принципів збалансованого розвитку, домагаючись оптимального використання їхньою особливого потенціалу в таких галузях, як освіта, охорона та оздоровлення навколишнього середовища;
- прийняттю до уваги висновків неурядових організацій щодо контролю та огляду під час розробки та оцінки екологічних стратегій на всіх рівнях;
- аналізу державної системи освіти для виявлення шляхів залучення й розширення участі неурядових організацій у галузі формальної і неформальної освіти та підвищення поінформованості громадськості;
- наданню в розпорядження неурядових організацій даних та інформації, необхідних для ефективної участі цих організацій у науково дослідницькій роботі та розробці, впровадженні й оцінці інноваційних програм.

Необхідно прийняти або зробити більш ефективними будь-які заходи законодавчого характеру, що сприяли б створенню в неурядових організаціях консультативних груп, і забезпечити неурядовим організаціям право обстоювати суспільні інтереси за допомогою правових і фінансових механізмів.

12.5. Міжнародні аспекти зміцнення потенціалу місцевих громад

Зміцнення потенціалу місцевих громад потрібно здійснювати через і освоєння традиційних знань, уявлень, методів гармонізації життєдіяльності. Крім того, щоб забезпечити збалансований розвиток цих громад, слід:

- створювати, за необхідності, механізми для зміцнення активної участі місцевих громад у розробці на національному рівні політики, законів і програм, пов'язаних із раціональним використанням природних ресурсів, іншими процесами в галузі збалансованого розвитку;
- залучати місцеві громади на національному і місцевому рівнях у процес впровадження стратегій в галузі гармонійної життєдіяльності, раціонального використання і збереження природних ресурсів та інших відповідних програм, які реалізуються сприяння впровадженню стратегій забезпечення збалансованого розвитку:

Необхідною передумовою нарощення потенціалу місцевих громад і міжнародна співпраця, посилення контролю над власними землями . згідно з національним законодавством, забезпечення більш самостійною використання своїх ресурсів, розширення участі в прийнятті рішень, то їх стосуються, у галузі розвитку, а також участі у створенні охоронних територій або управлінні ними.

Уряд має вжити такі заходи для посилення потенціалу місцевих громад:

- розглянути питання про ратифікацію і застосування на практиці існуючих міжнародних конвенцій, що стосуються корінних народів і місцевих громад;
- прийняти або змінити відповідну політику і (або) правові документи, що забезпечували б захист інтелектуальної і культурної власності місцевих громад та їхнє право на збереження екосистем і традицій на основі місцевих звичаїв, що склалися історично.

Спираючись на активну участь місцевих громад, уряд слід вживати заходів щодо забезпечення поширення їхніх цінностей, поглядів і знань, у тому числі унікального внеску жіночої частини місцевих громад. У процесі впровадження принципів збалансованого розвитку, зокрема місцевих громад, уряд також має забезпечити:

- надання інформації і залучення місцевих громад до консультації участь у підготовці рішень на національному рівні, особливо в тому, що стосується спільних зусиль у регіональному і міжнародному масштабах, підготовку стратегій, що базуються на місцевих ініціативах;
- надання місцевим громадам технічної й фінансової допомоги на впровадження програм зміцнення потенціалу їх самостійного збалансованого розвитку;
- посилення програм у науково-дослідній сфері й у галузі освіти, що спрямовані на: а) забезпечення глибшого розуміння знань і досвіду місцевих громад у галузі охорони і раціонального використання місцевого природного потенціалу, їх застосування для розв'язання сучасних завдань розвитку; б) підвищення ефективності використання природних ресурсів шляхом впровадження і поширення прийнятних нових технологій;
- співробітництво під час впровадження стратегій у галузі раціонального використання і збереження природних ресурсів, досягнення етно-ландшафтної рівноваги, гармонізації життєдіяльності.

Місцевим громадам притаманний історичний зв'язок зі своїми землями. Поняття "земля" охоплює і навколишнє середовище територій, на яких традиційно проживають відповідні народи. Корінні народи і місцеві громади становлять вагомий відсоток загального населення. Протягом століть формувались і передавались від покоління до покоління цілісні традиційні уявлення про землю, природні ресурси, навколишнє середовище.

Корінні народи і місцеві громади мають повною мірою користуватися правами людини та основними свободами, не стикаючись при цьому з перешкодами чи дискримінацією. На жаль, під впливом економічних, соціальних та історичних чинників складається тенденція до обмеження можливостей повноцінної участі місцевих громад у діяльності із забезпечення збалансованого розвитку на власних землях. Враховуючи взаємозв'язок між станом природного середовища, розвитком і культурою, соціальним, економічним і фізичним благополуччям корінних народів, у межах національних і міжнародних дій із забезпечення екологічно безпечного і збалансованого розвитку слід сприяти підвищенню ролі в цих діях корінних народів і місцевих громад, а також визнавати і посилювати цю роль.

За всебічного співробітництва з місцевими громадами зусилля слід спрямовувати на досягнення таких цілей:

- покладення початку процесу підвищення ролі місцевих громад шляхом вдосконалення і гармонізації національного законодавства;
- визнання необхідності захисту земель місцевих громад від видів діяльності, що є екологічно небезпечними або (на думку корінних народів, яких це стосується) неприйнятними в соціальному й культурному плані;
- визнання значущості місцевих цінностей, традиційних знань і методів заощадливого використання природних ресурсів для забезпечення екологічно безпечного і збалансованого розвитку;
- визнання того, що традиційна й пряма залежність від відновлюваних ресурсів, у тому числі отримання сталих урожаїв, як і раніше, зберігає свою істотну значущість для забезпечення культурного, економічного і фізичного благополуччя місцевих громад (гармонійної життєдіяльності);
- створення і зміцнення національних механізмів врегулювання суперечок у зв'язку з реформуванням земельних відносин і питаннями, що стосуються заощадливого використання ресурсів;
- підтримка альтернативних екологічно обґрунтованих методів виробництва для забезпечення багато варіантності вибору засобів поліпшення якості життя, з тим щоб місцеві громади отримали можливість ефективно брати участь у забезпеченні гармонізації життєдіяльності.

Висновки

1. Громадське екологічне управління набуло суспільного значення, коли прийшло усвідомлення ролі громадськості як однієї з важливих рушійних сил у подоланні як глобальних, так і локальних екологічних криз, розбудові збалансованих суспільних відносин і досягненні гармонійного співіснування суспільства і природи.

2. Мета громадського екологічного управління полягає в досягненні узгодженості й гармонізації дій державних і громадських органів у галузі охорони та відновлення навколишнього природного середовища; підвищенні ефективності державного, корпоративного й місцевого екологічного управління; досягненні екологічних цілей.

3. Громадське екологічне управління має свою законодавчу базу і законодавчо визначені функції, які на сьогодні неадекватно розвинені для забезпечення його ролі і дієздатності в суспільстві. Тому нагальною є потреба прийняти спеціальний закон про громадське екологічне управління і неурядові організації.

4. Всесвітньо визнана значна роль неурядових організацій у гармонізації розвитку суспільства, досягненні його сталості. Уряд має розробити спеціальні механізми, за допомогою яких неурядові організації могли б відповідно і ефективно відігравати відведену роль партнерів у процесі екологічно безпечного гармонійного розвитку.

Питання для самоконтролю

1. Яке призначення громадських екологічних організацій в Україні, у світі?
2. Яку роль відіграв саміт у Ріо-де-Жанейро (1992) у залученні громадськості до природоохоронної діяльності?
3. У чому полягає право громадськості на інформацію в галузі охорони довкілля та безпеки життєдіяльності?
4. Назвіть форми участі громадськості в охороні навколишнього природного середовища.
5. Яка роль громадськості у формуванні екологічної свідомості та побудові гармонійного суспільства?
6. Які функції громадського екологічного управління Ви знаєте?
7. Яким чином громадськість може здійснювати свої функції?

Завдання на самопідготовку:

1. Закріпити отримані на лекції знання.
2. Підготувати самостійно тему та представити реферати «Роль громадських організацій у формуванні ставлення суспільства до природи».